

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Jure Novak

**Revitaliziranje mestnih središč s fizično prenovo javnega
prostora: primer Celja**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2018

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Jure Novak

Mentor: izr. prof. dr. Marjan Hočevar

**Revitaliziranje mestnih središč s fizično prenovo javnega
prostora: primer Celja**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2018

Revitaliziranje mestnih središč s fizično prenovo javnega prostora: primer Celja

Zaradi kapitalizma, globalizacije in tehnološkega napredka se je razvila izredno individualizirana in domocentrična družba, ki je posledično visoko mobilna in izredno potrošniška. Prebivalci se iz mestnih jeder izseljujejo v suburbana območja ali še dlje na podeželje, kjer postanejo eksourbaniti. Hkrati s temi procesi so se na mestnih obrobjih pričeli pojavljati trgovski centri, katerim so sledili prostori kulturne potrošnje. Medtem ko se mesto širi navzven, tradicionalno mestno jedro slabi. Mesto izgublja bivalno, pa tudi ekonomsko in kulturno funkcijo, prostori nekoč namenjeni ljudem, pa se privatizirajo. Mesta si predvidevajo te procese ustaviti in gravitacijske tokove obrniti nazaj proti mestnemu jedru. Za to uporabljajo različne strategije revitaliziranja, med katerimi so gentrifikacija, sitizacija, konzervacija in turistifikacija. Isto velja za Celje, kjer smo najprej potrdili opisane procese. V Celju so se izvajali številni revitalizacijski projekti. Ker gre za zgodovinsko mesto so bile največkrat uporabljene strategije konzervacije in turistifikacije, za mesto pa sta značilna tudi gentrifikacija in poskusi sitizacije. Eden izmed projektov je prenova mestnih ulic in treh trgov, na katerih sem ugotavljal posledice, ki jih je imela prenova na revitaliziranje mesta. S štetjem obiskovalcev, opazovanjem in intervjuji sem ugotovil, da so prostori postali prizoriščne točke z veliko kulturnega dogajanja, kjer pa manjka spontane družbenosti, saj zaradi privatnih vlaganj v prostor, ta postaja standardiziran in nezanimiv. S prenovi so zagotovili boljše pogoje za turizem, tega pa ne moremo trditi za trgovce. V prihodnosti mora mesto, s prenovi javnih stanovanj in gentrifikacijo zagotoviti boljše pogoje za prebivalce, ter sprejeti ukrepe za privabljanje kupcev in trgovcev.

Ključne besede: Revitalizacija mest, javni prostor, suburbanizacija,

Revitalization of city centers with renovation of public space: The case of Celje

Due to capitalism, globalization and technological progress, an individualized, domocentric, mobile and consumer-friendly society has developed. From city cores people emigrate to suburban areas or further to the countryside where they become exourbanites. Simultaneously shopping centers began to appear on the urban outskirts, followed by cultural consumption spaces. While city is expanding outwards, the traditional city core is weakening. The city is losing its living, economic and cultural function while public space is privatizing. Cities are trying to stop the process and turn the gravity currents back to the city. Various revitalization strategies are used for this purpose, including gentrification, citization, conservation and touristification. The same applies to Celje, where we first confirmed described processes. A number of revitalization projects were carried out in Celje. Since this is a historic city, the conservation and touristification strategies were most common, while gentrification and attempts of citization were used as well. One of the past projects is the renovation of the city streets and the three markets where I researched the consequences that the renovation had on the revitalization. With counting of visitors, observing and interviewing, I discovered that even though markets got lively during organized events, they lacked spontaneous socialization, primarily because private investments tend to standardize the place and make it boring. The renovation has provided better conditions for tourism, but we can not say it has improved the position of store owners. In the future the city must provide better housing by renovating public apartments and gentrifying the areas, while also take measures to attract buyers and new store owners.

Key words: Revitalization, public space, suburbanization,

Kazalo vsebine

1 Uvod	5
2 Urbanost	8
2.1 Suburbanost	11
2.2 Protiurbanost	13
2.3 Mesta v 21. stoletju	14
3.1 Gentrifikacija	19
3.2 Turistifikacija	20
3.3 Sitizacija	21
3.4 Konzervacija	22
3.5 Izbira modela pri načrtovanju revitalizacije	23
4 Javni prostor	24
5 Primeri revitaliziranja mestnih središč	26
6 Revitalizacija Celja	28
6.1 O Celju	28
6.2 Revitalizacijski projekti v Celju	32
7 Metodologija	37
8.1 Krekov trg	40
8.2 Trg pred Metropolitom	41
8.3 Glavni trg	43
8.4 Intervju	44
9 Analiza	47
10 Ideje za prihodnost	51
11 Sklep	55
12 Viri	59

Kazalo tabel

Tabela 6.1: Selitveni prirasti v občini Celje	28
Tabela 6.2: Selitveni prirasti sosednjih občin	31
Tabela 8.1: Uporabniki Krekovega trga	39
Tabela 8.2: Uporabniki trga pred Metropolitom	41
Tabela 8.3: Uporabniki glavnega trga	42

1 Uvod

Mesta so v zadnjih desetletjih doživela korenite spremembe, ki so posegle v samo funkcijo, ki jo je imelo mestno jedro do sedaj. Mestna jedra so večji del zadnjega stoletja predstavljala prostor druženja, trgovanja, kulture pa tudi uradništva, vse skupaj pa je povezovala velika zgoščenost stalnih prebivalcev, ki se v zadnjem obdobju čedalje bolj izseljujejo na obrobja mest v t.i. suburbanizirana območja enostanovanjskih hiš. Za takšno stanje je v veliki meri kriv pojav množičnega avtomobilizma, implementacija le tega na raven vsakdanjega življenja, ter naraščajoča potrošnja. Mestna infrastruktura ni zmogla zadovoljiti potrebam vse bolj zahtevne mobilne družbe, zaradi česar so se posledično pojavile alternative, ki omogočajo brezplačno parkiranje, hkrati pa zadovoljevanje večine potreb potrošniške družbe na enem mestu. S tem merim na nakupovalne centre, ki so jih zgradili najprej v bližini večjih mestnih središč, še vedno pa jih gradijo v čedalje manjših urbanih naseljih. Običajno so zgrajeni ob večjih prometnih vpadnicah, ki zagotavljajo velik pretok ljudi, v zameno pa ponuja lahek dostop in brezplačna parkirišča. Po Uršiču (2003, str. 35) je gradnja takih centrov mogoča, ker so na obrobjih mest na voljo zemljišča, s katerimi lastniki nimajo toliko pravnih ali birokratskih težav, kot bi jih imeli v središču mesta, kjer je prostor zaščiten »zakonsko, s spomeniškim varstvom in javnomnenjsko«.

Če na eni strani govorimo o polnjenju prostora na obrobjih mest, potem smo v mestnem središču priča praznjenju. V največji meri govorimo o izseljevanju prebivalstva, zaradi česar mestna jedra postajajo nezanimiva tudi za druge panoge, tj. trgovino, podjetja, kulturo in družbeno življenje na splošno. »Mestno središče je bilo včasih sinonim za prizorišče raznovrstnih dogodkov, ki so se zvrstili pred naključnim opazovalcem med sproščenim pohajkovanjem po mestu« (prav tam, str. 9). Ta »prizoriščnost« kot jo poimenuje Hočevar (2000a, str. 24) izginja in se tako kot tokovi ljudi seli v trgovske centre. Problem bivanjskosti lahko navežemo tudi na degradiranost stanovanjskih objektov, zaradi zaprtja mesta za promet tudi na težave z dostopnostjo, v končni fazi pa je težava druge narave in je povezana z bivanjskimi vrednotami Slovencev, pri čemer je Hočevar (2012, str. 40) ugotavljal, »da v primeru svobodne izbire, postane prebivanje v samostojni hiši izven ali na robu urbanega območja ključnega pomena pri uokvirjanju posameznikovega življenjskega sloga«, h kateremu v največji meri sodijo: »izbira, mobilnost in zasebnost«. Mestno središče ne ponuja nobene od teh vrednot, vsaj ne v najenostavnejši obliki, kot to ponuja hiša na obrobju mesta.

Mestna jedra so posledično izpostavljena degradaciji in splošnemu zamiranju. Problem je jasen že dalj časa, zato se državne in občinske institucije odločajo za politike revitalizacije oz. obnove, tako fizične kot tudi družbene. Žal so te strategije pogosto le površinske in iz različnih vzrokov, kot so zakonske omejitve, pomanjkanje finančnih sredstev ali pa tudi zgolj pomanjkanje vizije, ne uresničujejo vseh potencialov, ki ga nudi prostor. Pogosto se občine lotijo zgolj fizične prenovе javnih prostorov, z namenom olepšave urbanega okolja, ne pa tudi same družbene prenovе, ki bi prostoru dala še nekakšno uporabno vrednost. V samo problematiko urejanja prostora je potrebno umestiti tudi zasebni interes in pomen vplivnih posameznikov, ki sodelujejo pri urejanju prostora. Ti posamezniki so največkrat profitno usmerjeni, prostor pa se posledično preoblikuje po globalnih, populističnih smernicah, ki v veliki večini zanemarjajo lokalne značilnosti prostora. Mestna jedra tako dobivajo čedalje bolj standardizirano podobo in izgubljajo unikatnost.

Magistrska naloga se nanaša na primer mesta Celje. Cilj naloge je raziskati v kolikšni meri je bil projekt fizične prenovе pomemben za revitaliziranje mestnega jedra Celje, ter v katere revitalizacijske politike naj se usmeri MOC v nadaljevanju, da bo kar najboljše izkoristila potencial starega mestnega jedra. Zastavil sem si raziskovalno vprašanje: **Kako je fizična prenova mestnih trgov vplivala na revitalizacijo mesta?** Nanj bom odgovoril na primeru Celja, potem pa odgovoril še na drugo raziskovalno vprašanje, ki je: **Katerih revitalizacijskih projektov se mora v prihodnosti lotiti Mestna občina Celje, da uspešno revitalizira staro mestno jedro?**

Magistrsko delo bo strukturirano v dva dela in sicer v teoretični in empirični del. V teoretičnem delu bom predstavil pretekle in sedanje procese, ki pomembno vplivajo na prostor, postavil teoretični okvir o revitalizaciji mestnih središč na splošno ter izpostavil dobre prakse revitaliziranja mest. V empiričnem delu bom uporabil kvalitativno metodo opazovanja z udeležbo (Bučar, Šabič in Brglez, 2000, str. 34), pri čemer bom opazoval tri trge v mestnem jedru Celja in preštel število uporabnikov, ki trge uporabljajo. Pri tem bom uporabnike ločil na tiste, ki uporabljajo prenovljene elemente prostora in tiste, ki uporabljajo elemente, ki niso bili prenovljeni. Opazovanje bom zaradi naključnosti na vsakem trgu izvedel ob treh različnih delih dneva (zjutraj, popoldne, zvečer), ter ob treh dnevih v tednu (ponedeljek, četrtek, sobota), zaradi razlik, ki se v obiskanosti opazi ob različnih dnevih v tednu. Raziskava bo izvedena v poletnih mesecih, pri čemer je potrebno opozoriti, da bi drug letni čas, lahko drugače vplival na rezultate. Z nekaterimi uporabniki prostora bom opravil strukturiran intervju (prav tam, str. 33). V vzorec

bodo vključeni uporabniki prostora, ki so starejši od 40 let, zaradi česar bodo lahko trenutno stanje primerjali s preteklostjo.

2 Urbanost

Kdaj je mesto mesto in kdaj je vas? Že Louis Wirth je leta 1938 v svojem članku »Urbanizem kot način življenja« ugotavljal, da enotne ali enostavne definicije o tem kaj je urbano, ni. Zgolj številke, bodisi gre za število ali gostoto prebivalcev, so premalo, da bi uspešno ločevali med ruralnim in urbanim okoljem (Wirth, 1938, str. 5). Kljub temu je uspel najti nekatere značilnosti, ki so skupne krajem, ki jih dojemamo kot urbane, kot npr. individualnost, poudarjanje kulture in umetnosti, rasno in etnično heterogenost, heterogenost dejavnosti, služb in izobrazbe, višji odstotek mladih (Wirth, 1938). Featherstone in Lash ¹(1999, str. 3, v Uršič, 2003, str. 30) sta za definicijo urbanosti poudarjala potencial odprtega javnega prostora in z njim povezane dejavnosti. Wirth (1938, str. 8) je kot odločilni faktor v definiranju mestnega načina življenja navedel heterogenost, ki je skupaj z velikostjo in gostoto naselja definicija mesta oz. urbanega okolja. Pri tem je poudaril, da morajo biti za resnično urbano okolje prisotni vsi trije elementi hkrati. Veliko in heterogeno naselje, brez goste poselitve je tako lahko le ogromno suburbano območje; kraj z veliko prebivalci, ki je tudi gosto poseljen, a brez raznolikih dejavnosti bi lahko bilo le veliko monotono spalno naselje; gosto poseljen kraj s heterogeno strukturo prebivalstva in dejavnosti pa sicer zanimiv a majhen kraj. Šele ko so združeni vsi trije dejavniki so po Wirthu (1938) ustvarjeni pogoji za nastanek urbanega načina življenja. Razumeti moramo časovne omejitve, ki jih članek podaja, saj je avtor tematiko raziskoval v prvi polovici prejšnjega stoletja, od takrat pa zaznavamo ogromne družbene spremembe v načinu in kraju bivanja, ki so podprte z množično dostopnostjo do tehnologije, potrošništvom in mobilnostjo.

Prva večja naselja se pojavijo že v neolitiku (Nel-lo, 2016, str. 18), predvsem iz praktičnih razlogov, pri čemer velja v prvi vrsti omeniti varnost, hrano in vodo. Takšna racionalna poselitev pojasni zakaj so mesta skozi celotno zgodovino nastajala ob rekah in če je bilo možno na višjem terenu. O pravi urbanizaciji lahko govorimo šele v industrijski dobi, ko se je z izumom parnega stroja pojavila strojna produkcija v industriji ter agrikulturi, kar je omogočilo presežke delovne sile na podeželju, ki se je pričela seliti v središča industrije. Množična urbanizacija je tako v prvi vrsti selitev delavcev, ki so na podeželju zaradi strojne obdelave polj izgubili delo, po drugi strani pa so manjši predelovalni obrati iz istega razloga zrastle v tovarne, ki so zaposlovale nove delavce. Razsežnosti urbanizacije, ki je potekala med industrijsko revolucijo, v Veliki Britaniji, opiše Williamson (1988, str. 287), ki navaja rast urbanega

¹ Featherstone, M. in Lash, S. (1999). *Spaces of Culture—City, Nation, World*. London: Thousand Oaks.

prebivalstva iz 25,9 % leta 1776 na 65,2 % v 1871. V nadaljevanju so razne inovacije v tehnologiji in medicini zmanjšale smrtnost po zahodnem svetu s čimer se je pričela tudi eksplozivna rast prebivalstva. Nel-lo (2016, str. 19) pravi, da je urbanizacija na ostalih kontinentih predvsem posledica rasti prebivalstva in migracije prebivalstva v majhne kolonialne centre, recimo v Severno Ameriko ali kasneje Avstralijo. Mesta so bila še posebej privlačna za mlajše posameznike, v prvi vrsti zaradi poklicnih možnosti, ki jih je mesto ponujalo, s tem pa se je v mestih nadaljevala rast prebivalstva, ki ni bila odvisna zgolj od migracij (Williamson, 1988, str. 295). V 20. stoletju se je urbanizacija z dekolonizacijo in industrializacijo razširila tudi na globalno raven. Države v razvoju so se šele v drugi polovici 20. stoletja začele spopadati z rastjo urbanega prebivalstva, medtem, ko so se mesta v razvitih državah pričela deindustrializirati in prehajati v storitvene dejavnosti (Hall in Pfeifer, 2007, str. 33). Avtorja kot pomembna dejavnika za rast urbanega prebivalstva v 20. stoletju navajata še revolucijo prometa in revolucijo telekomunikacij (prav tam). Številke so zato na prelomu 21. stoletja vzpodbudne. Po navedbah World Health Organization (b. d.), je v mestih leta 2014 živelo 54 % vseh ljudi, odstotek se je dvignil iz 34 % v letu 1960. Leta 2007 sta bila odstotka urbanega in ruralnega prebivalstva po svetu enaka, napovedana pa je rast urbanega deleža na 66 % do leta 2050 (Nel-lo, 2016, str. 18). Hall in Pfeifer (2007, str. 29) kljub temu opozarjata, da bo ta rast razporejena neenakomerno in medtem, ko ima zahod že vidne težave z odhajanjem prebivalstva iz mest na podeželje, bodo ta odstotek večanja urbanega prebivalstva višala predvsem mesta držav v razvoju v Aziji, Afriki in Latinski Ameriki, kjer je množična urbanizacija v največjem vzponu.

Slovenski odstotek urbanega prebivalstva znaša približno 50 %, kar pa je še vedno močno pod evropskim povprečjem (73%), ali povprečjem Severne Amerike (82 %) (SURs, 2015a). V Sloveniji so mesta relativno majhna, zaradi česar o pravi urbanosti pri nas težko govorimo. Velika večina mestnega prebivalstva je zelo tesno povezana s podeželjem in ima pogosto dnevne ali vsaj tedenske stike s podeželjem. To ima v veliki meri opraviti tudi z mentalno naravnostjo ljudi, kjer je v zadnjem obdobju v ospredju stik za naravo in »vračanje h koreninam«, prav tako pa je potrebno razumeti, da so slovenska mesta glede na svetovno merilo tako majhna (Ljubljana npr. največje mesto pri nas z 288.250 prebivalci (SURs, 2017)), da niti ne omogočajo popolnoma mestnega življenja. Razlog za to je, da pri nas do intenzivne urbanizacije sploh ni prišlo, saj slovenski prostor ni imel pripravljenih »urbane podlage«, kot temu pravita Uršič in Hočevar (2007, str. 32). V slovenskem prostoru je bilo prisotno manjše število mest in nizka stopnja urbaniziranosti pred začetkom industrializacije, kar pomeni tudi

manjše število podjetnikov in vlagateljev, ki so bili pripravljeni vlagati, ko je do industrializacije le prišlo (prav tam). Kos (2007, str. 149) opozarja, da smo pri nas iz industrializacije prešli kar direktno v suburbanizacijo, oz. da smo preskočili fazo urbanizacije, kjer Slovenijo primerja s tekačem na stezi, ki so ga najboljši prehiteli za cel krog, kljub temu pa se zdi, da vsi tečejo enako hitro (prav tam). Slovenski prostor je močno zaznamoval prejšnji režim Socialistične Jugoslavije. Razvoj mest je zato v marsičem podoben državam, ki so se po drugi svetovni vojni znašle na vzhodni strani železne zaves. Večina držav pod vplivom Sovjetske zveze je v tem času doživljala intenzivno industrializacijo in s tem tudi rekordno urbanizacijo (Musil, 2005, str. 38). Tudi pri nas je do industrializacije prišlo, o čemer priča dejstvo, da je Slovenija postala najrazvitejša republika v Jugoslaviji (Pichler–Milanovic, 2005, str. 322), vendar pa je ob upoštevanju »slabe urbane podlage« urbanizacija potekala počasneje in manj intenzivno. Uršič in Hočevar (2007, str. 38) kot razlog navajata tudi, preveliko vmešavanje Jugoslovanske politike v sam prostor, pa tudi zaviranje tokov ljudi, informacij, dobrin, ter zaton kapitalističnega potrošništva z omejeno distribucijo luksuznih dobrin. Zaviranje tokov ljudi se kaže tudi v nevlaganjih v infrastrukturo, do česar je prišlo v prvi vrsti zaradi prevelikega poudarka težki industriji, pa tudi zaradi namernega omejevanja gibanja ljudi in informacij (Uršič in Hočevar, 2007, str. 39).

'Med socializmom je rast mest povzročila ozemeljsko širitev teh, medtem ko je bilo v mestnih središčih opaznih manj fizičnih sprememb' (Musil, 1993², v Mariotti in Koželj, 2016, str. 28). Za ta čas je značilna delna nacionalizacija virov, med njimi tudi zemljišč. Posledično so lahko arhitekti in urbanisti ustvarjali po svojih željah, skoraj brez zakonskih omejitev, s čimer so za potrebe socialistične estetike pogosto trošili prostor v obliki ogromnih struktur, brez posebne uporabne vrednosti (Uršič in Hočevar, 2007, str. 36; Mariotti in Koželj, 2016, str. 29), v veliko primerih pa tudi posegali v zaščiten prostor samega mestnega jedra, kar je razlog, da v slovenskih mestih pogosto vidimo puste, sive stanovanjske stolpnice kar sredi starega mestnega jedra.

Ob tem ne smemo prezreti kolektivistične stanovanjske politike, ki je bila oblikovana z namenom, da v duhu komunizma zmanjšuje socialne razlike med državljani, oz. da ustvari iluzijo njihove enakosti. »Za naraščajoče prebivalstvo so bile v predmestjih zgrajene stanovanjske soseske, ki so povečale ozemeljski obseg in korenito spremenile prostorsko konfiguracijo mest. Montažna gradnja je pospešila razvoj mestnega obrobja, pri čemer so

² Musil, J. (1993): Changing urban systems in post-communist societies in central Europe: Analysis and prediction. *Urban Studies*, 30(6), str. 899–906.

nastale gosto pozidane soseske, ki so zmanjšale stanovanjski primanjkljaj» (Mariotti in Koželj 2016, str. 29). Vzporedno s stanovanjskimi četrtmi so prostorski načrti vsebovali tudi razne socialne in izobraževalne ustanove (zdravstveni domovi, šole, vrtci), ki so, ponovno z namenom manjšanja socialnih razlik, nastajale enakomerno razporejene po državi in v stanovanjskih soseskah (Musil 2005, str. 33).

2.1 Suburbanost

O suburbanizaciji lahko govorimo v obdobju po drugi svetovni vojni, ko je v državah razvitega sveta začelo prihajati do trenda počasnejše urbanizacije in hitrejšega širjenja mesta navzven. Po Uršiču in Hočevanju (2007, str. 43) prihaja do suburbanizacije zaradi prevelikih koncentracij ljudi oz. preobremenjenosti centralnih območij, čemur sledi širitev mesta v zaledje. Prvič po dolgem obdobju rasti mest je rast prebivalstva v obmestnih naseljih hitrejša kot rast prebivalstva v mestih. Vse kaže, da se bo trend nadaljeval tudi v prihodnje, zaradi česar avtorji že svarijo pred nastankom globalne vasi oz. ogromnih povezanih strnjeno zazidanih somestij, z nizko gostoto poseljenosti (Lottman, 1976, str. 80; Kos, 2007, str. 146; Soja, 2016; Nefedova, Pokrovskii in Treivish, 2016).

Lottman (1976, str. 81) se je v svojem delu »kako se rešujejo mesta« spraševal kaj je prišlo prej: Želja da se odselimo iz mesta v sanjski dom ali slabšanje kvalitete mestnega življenja, ki je poglobila željo po selitvi v predmestja. Vprašanje prihaja iz dejstva, da ko se zanimanje za suburbani način življenja veča, se hkrati zmanjšuje naša skrb za mesto in pripravljenost ga izboljšati (Prav tam). Najpomembnejši dejavnik, ki je omogočil suburbanizacijo je gotovo izboljšanje ekonomski položaj v zahodnih državah in s tem povezano nastajanje srednjega razreda, ki si je zato lahko privoščil nakup oz. gradnjo hiše v obmestnem pasu. Odgovor na Lottmanovo vprašanje bi torej lahko bilo, da je želja ljudi prisotna od nekdaj, od konca druge svetovne vojne pa so na voljo tudi sredstva s katerimi lahko željo uresničijo. Kot pravita tudi Uršič in Hočevan (2007, str. 14) pripadnikom naraščajočega srednjega sloja ni odgovarjala zgoščena poselitev mest, ki so jo največkrat povezovali z slabšo kvaliteto bivanja, nevarnostjo ter preveliko heterogenostjo prebivalstva.

Vidna posledica je, da se dominacija centra v odnosu z vasjo zmanjšuje (Mlinar, 1994, str. 112). Podeželje se seli v mesta, mestno življenje se seli na podeželje. Razlike med urbanim in ruralnim se manjšajo. Kot že rečeno je odstotek urbanega prebivalstva v Sloveniji okoli 50 %, če temu prištejemo še obmestja, oz. suburbanizirana predmestja, pa ta odstotek naraste na okoli

75 % (SURS, 2015). Ljubljana je imela leta 2012 v metro območju 537.712 prebivalcev (Regionalna razvojna agencija ljubljanske urbane regije, 2012), medtem ko smo za samo mesto rekli, da ima 288.250 prebivalcev. Tu se kažejo prave razsežnosti suburbanizacije saj v metro območju živi skoraj še enkrat toliko ljudi.

V večini držav srednje in vzhodne Evrope, ki so bile pod vplivom socialističnih režimov, je do suburbanizacije prišlo v šestdesetih letih 20. stoletja (Musil, 2005, str. 39). Se pa slovenski prostor razlikuje od nekaterih ostalih držav v tem, da v Sloveniji ni prišlo do klasične ali spontane suburbanizacije, saj urbani centri nikoli niso bili preobremenjeni, kar je bil poglavitni razlog za suburbanizacijo drugod. Hočevar in Uršič (2007, str. 43) zato pravita, da je šlo pri nas za pseudo-suburbanizacijo oz. preskok urbanizacije in direktna selitev prebivalstva iz podeželja v obmestja. Ogromno je bilo individualne in neformalne gradnje enostanovanjskih hiš, za katero Kos (2007, str. 140) pravi, da je postala celo družbena norma. Med drugim je bilo to mogoče zaradi lahkega dostopa do zemljišč izven mesta, sproščene prostorske politike, relativno dobre infrastrukture, ki je omogočala dnevne migracije, ter splošnega antiurbanega stališča prebivalstva (prav tam, str. 142). Ves proces je pospešilo še pomanjkanje stanovanj v mestih, njihova prepočasna gradnja in nedelujoč nepremičninski trg (Uršič in Hočevar, 2007, str. 48). Tudi pri nas vse kaže na nadaljevanje trenda, enega izmed razlogov opiše Hočevar (2012, str. 41), ki pravi, da država celo vzpodbuja suburbanizacijo z raznimi subvencijami, (»za gradnjo pasivnih hiš, domačih sončnih elektrarn, nakup hibridnih vozil«) ki so sicer namenjene zmanjševanju vpliva na okolje, na posameznikovo mnenje pa delujejo kot vzpodbuda za gradnjo in prebivanje v samostojnih hišah, kar tudi razlaga zakaj Slovenci takšne navade vrednotimo kot okoljsko bolj sprejemljive in čistejše. »Te okoljske vzpodbude so pogosto večje kakor tiste, namenjene obnovi ali nakupu večstanovanjskih objektov v mestih ali strnjenih naseljih«, kar posamezniku še olajša dostopnost do t.i »suburbanih sanj« (prav tam). Lažjo dostopnost do nakupa samostojnih hiš lahko opazimo tudi s pregledom povprečnih cen nepremičnin, kjer lahko za leto 2015 opazujemo, da je povprečna cena za nakup 3 sobnega stanovanja v Ljubljani znašala okoli 2200€ m², medtem ko je nakup družinske samostojne hiše v isti regiji znašal 1600€ m². Edina izjema, ko je nakup ali gradnja hiše dražja kot stanovanje je atrijska hiša kjer se cene gibljejo okoli 3000€ za m² (slonep, 2015).

Lottman (1976, str. 82) ter Hočevar (2012, str. 41) opisujeta tudi negativne učinke, ki jih ima suburbanizacija na prostor ter na lokalno prebivalstvo. »Bolj ko je poselitev razpršena in več ko posameznik porabi fizičnega prostora za svoje bivanje ali delovanje (npr. mobilnost), bolj je trošenje grajenega prostora ekstenzivna in večja je stopnja okoljske obremenitve« (Hočevar,

2012, str. 42). Med drugim nastajajo veliki stroški tako za državni proračun kot tudi lokalno prebivalstvo. Nastajajo zaradi pomanjkanja infrastrukture, električne in vodovodne napeljave ter komunale, včasih je to pomenilo preobremenjen javni prevoz, medtem, ko danes govorimo o preobremenjenosti cest in zaradi izredno avtomobilistične družbe tudi o zamiranju javnega prometa. Lottman (prav tam) opisuje tudi trend, ko se dve ali več predmestij ob širjenju sreča in združi v somestje ob tem pa se iz prostora izpodrine kmetijsko dejavnost, ne vzpostavi se zelenega pasu ali se celo uniči obstoječega, prav tako pa se ne oblikuje javnih prostorov. Hočevnar (2012, str. 41) poleg okoljskih govori tudi o socialnih učinkih na družbo, ki je največkrat v obliki avtarkičnega individualizma ali partikularizma, t.j. težnje po samooskrbi, samostojnosti in legitimaciji prisvajanja prostora in virov za potrebe posameznika. Pomemben vidik socialnih učinkov izpostavi tudi Rebernik (2008, str. 166), ki govori o spremenjeni socialno demografski strukturi mesta. V suburbanizacijo se namreč v veliki meri vključujejo določeni sloji ali socialne skupine, najpogosteje mlade družine, ki spadajo v srednji sloj prebivalstva. V suburbanih območjih se tako koncentrira mlajše prebivalstvo, v mestnih jedrih pa ostajajo predvsem starejši, tisti z nižjimi dohodki in pripadniki etničnih manjšin (prav tam).

2.2 Protiurbanost

O protiurbanizaciji govorimo, ko se trend urbanizacije popolnoma obrne, prebivalstvo pa se začne seliti iz mesta nazaj na podeželje. Protiurbanizacija predstavlja predzadnjo fazo zgodovinskega razvoja, ki je potekal od industrializacije do urbanizacije, suburbanizacije, protiurbanizacije in reurbanizacije (Champion, 2001). Kot razlaga se je meja suburbaniziranosti začela širiti še navzven (urban sprawl), posamezna gradnja pa je zajela okoliške vasi in kraje, ki so bili pred tem izrazito ruralni, dejavnost pa predvsem agrarna. Trend se je v tujini začel pojavljati po 1970 predvsem v državah zahodne Evrope in ZDA (Champion, 2001, str. 151). Medtem, ko po eni strani govorimo o širjenju suburbanih območij navzen, pa lahko po drugi opazujemo namenske selitve, ki so največkrat posledice vrednot posameznikov (Uršič in Hočevnar, 2007; Hočevnar, 2012; Nefedova in drugi, 2015, str. 199). Mitchell (2004, str. 24) pravi, da je tehnološki napredek omogočil nastajanje nove družbene skupine »Eksurbanitov« (Exurbanites), ki so se po svoji volji selili v ruralna območja dovolj blizu mest, da so lahko ohranili službe in socialne kroge, ter še vedno uživali vse prednosti, ki jih ponuja mesto. Govori tudi o ljudeh, ki se selijo, ker so življenjski stroški v mestu predragi in so se prisiljeni odseliti, doda pa še kategorijo protiurbanosti v smislu zavračanja urbanosti kot načina življenja (Mitchell, 2004, str. 27).

Tudi v Sloveniji zaznavamo veliko protiurbano ideologijo, ki sta jo na podlagi javnomnenjskih raziskav podrobneje predstavila Uršič in Hočevar (2007, str. 71). Med drugim prikazuje bivanjske preference, kjer v glavnem prevladuje podeželje, ki mu sledi obmestje in šele nato središče mesta. Po Benesonu (2004, str. 70) je v 70ih in 80ih letih 20. stoletja prevladovalo teoretsko stališče »homo economicus«, človeka, ki racionalno pretehta stroške življenja in se naseli v najbolj ugodnem okolju. Beneson (prav tam) je primerjal razmerje med stroški nakupa in stroški dnevnih migracij na delo. Teorija je predvidevala, da se bodo ljudje raje naseljevali bližje službi, da bi minimalizirali stroške prevoza na delo, v praksi pa so ljudje primarno upoštevali stroške bivanja in karakteristike same lokacije, kar je vidno tudi v Sloveniji še danes, če upoštevamo število dnevnih migracij na daljše razdalje, ki so vidne na regionalnih cestah ali na avtocesti. V praksi se teorija ni izkazala za pravilno, vsaj ne v množičnem smislu, kar je vidno s suburbanizacijo in protiurbanizacijo po svetu, pa tudi v Sloveniji. Hočevar nam opiše razsežnosti prostorske razpršenosti pri nas s podatki, da ima Slovenija med državami Evropske največji delež ljudi, ki živijo v samostojnih hišah, in sicer približno 69 % (Hočevar, 2012, str. 43). Stanje bi bilo razumljivo, če bi Slovenija hkrati imela velik delež prebivalstva, ki se ukvarja s kmetijstvom, vendar je v realnosti ta odstotek manjši od 5 %, kar Slovenijo uvršča med države z najvišjo stopnjo deagrarnizacije, hkrati pa med države z eno najnižjih stopenj urbaniziranosti v Evropi (prav tam).

Podobno kot pri suburbanizaciji tudi širjenje v ruralna območja predstavlja velik okoljski in finančni strošek, morda še večjega, saj je potrebno infrastrukturno in komunalno povezati večja območja in daljše razdalje. V Sloveniji, ki je zelo hribovita država, z zelo razpršeno poselitvijo in majhnimi administrativnimi območji znajo biti stroški, ki so povezani s priseljevanjem velik izziv. Za nameček je v slovenskih ruralnih območjih dolgo bil prisoten še trend grajenja hiš »vikendic«, ki še dodatno bremenijo okolje, izrabljajo prostor, v zameno pa ne zagotavljajo niti stalnega bivanja lastnikov, ki nekoliko opravičuje takšno gradnjo.

2.3 Mesta v 21. stoletju

Po razpadu Jugoslavije je Slovenijo zaznamovala politična demokratizacija in z njo povezan prehod v večstrankarski politični sistem, prehod v kapitalistično, tržno gospodarstvo, privatizacija virov, zemljišč in nepremičnin ter birokratizacija. Spremembe v politični in ekonomski ureditvi so pri nas še vzpodbudile proces suburbanizacije, kar lahko v veliki meri pripišemo tudi neformalni gradnji, ki so jo omogočile kaotične razmere ob prehodu (Mariotti in Koželj, 2016, str. 28). Prehod iz centralističnega planiranja mest v decentraliziranega je dal

prednost razvoju vseh mest hkrati, kar je po eni strani pozitivno vplivalo na razvoj infrastrukture, po drugi strani pa povzročilo neenakomerni in kaotični urbani razvoj (Pichler–Milanović, 2005, Mariotti in Koželj, 2016, str. 28; Tosics, 2005, str. 45). Specifično za slovenski prostor je to pomenilo, da se pri prostorskem razvoju ne favorizira Ljubljane, temveč se planiranje osredotoča na regije enakomerno. V okviru Strategije prostorskega razvoja Slovenije je bil določen policentrični razvoj v katerem je bilo predvidenih 15 centrov nacionalnega pomena na katere se bo osredotočal razvoj (Ministrstvo za okolje, prostor in energijo, 2016)

Prehod v tržno gospodarstvo je na obrobjih mest vzpodbudil nastajanje novih centrov potrošnje, čemur so sledile tudi storitvene dejavnosti, v veliki meri tudi finančni sektor ter sčasoma tudi prostočasovne in kulturne dejavnosti (Uršič, 2003, str. 10; Mariotti in Koželj, 2016, str. 28). Predvsem manjša birokratska oviranost, dobre cestne povezave, ter hkrati procesi globalizacije in privatizacije so omogočile nastanek velikih trgovskih centrov, katerim so s tokovi ljudi sledile tudi ostale dejavnosti v mestu. V samih centrih ali pa v neposredni bližini lahko tako opazamo nastanek kinodvoran, barov, klubov, restavracij, bowling stez ter biljardnic pa tudi otroških igrišč in igralnic, ter celo parkov, ki naj bi obiskovalcu dajale občutek domačnosti in ga dalj časa zadržala v območju. Kot enega izmed bolj specifičnih vzrokov za hiter nastanek trgovskih centrov v Ljubljani, Uršič (2003, str. 63) navaja, da je ob razpadu Jugoslavije, Ljubljana pridobila ogromne skladiščne površine po opustitvi blagovnih terminalov iz katerih je nastal današnji BTC. Sočasno so v centru mesta zaradi privatizacije in prehoda v tržno gospodarstvo poskočile najemnine, kar je v mnogih primerih pomenilo bodisi selitev na obrobje ali propad podjetja (prav tam, str. 66).

Ravno potrošnja in z njo povezani prostori so poleg slabih načrtovanj glavni krivci za praznjenje mestnega jedra, ki se odraža v odhodu prebivalstva, zmanjševanju družbenih vsebin in krizi javnih prostorov. »Mesto kot javni prostor se izgublja, ni ga več niti v prostočasovnih mentalnih konstrukcijah, ni ga na risalnih deskah, nadomešča ga suburbana globalna vas« (Kos, 2007, str. 146). Lehrer (2007, str. 211) trdi, da mestne oblasti delujejo nezainteresirane za vlaganje v javne prostore, medtem pa vlaganja prevzemajo privatna podjetja, ki si od tega obetajo korist. Na prostorih, ki naj bi bil namenjen uporabi javnosti se tako vzpostavi velik vpliv, v določenih primerih tudi nadzor nad prostorom ter s tem povezane regulacije, zaradi pritiskov globalizacije in profitne naravnosti pa prostore konstruirajo po globalnih trendih t.j. trendih množične kulture, s čimer prostori izgubljajo lokalne posebnosti in se standardizirajo. Če se mesta le odločijo v določena vlaganja, se javni prostor največkrat polepša s estetsko plastiko in opremo,

ki v veliko primerih bolj služi turizmu kot uporabni vrednosti, ki bi jo naj čutili lokalni prebivalci (Kádár³, 2013, v Mariotti in Koželj, 2016, str. 28).

Če iz nacionalne pogledamo bolj na globalno raven je za mesta v 21. stoletju značilno medsebojno povezovanje v smislu tokov informacij, blaga ter ljudi, le to pa poteka na nadnacionalni oz. na globalni ravni (Hočevar, 2000a, str. 95). Te spremembe je povzročila informacijska doba ter z njo povezane tehnološke inovacije ter razširjena infrastruktura, ki omogočajo predvsem hitrejšo dostopnost dobrin, informacij ter prostora. skupaj krajšajo fizično razdaljo. Z drugimi besedami kot povedo Hamilton, Pichler–Milovanović in Andrews (2005, str. 3) se svet manjša oz. se zaradi ekonomskih in tehnoloških sil oblikuje v skupen družbeni prostor. Podobno pravi tudi Mlinar (1994, str. 24), ki nadaljuje tudi, da je bilo v preteklosti družbeno dogajanje omejeno na lokalno, regionalno in nacionalno raven, danes pa je v ospredju internacionalno in svetovno družbeno dogajanje. Soja (2016, str. 42) in Sassen (2007, str. 37) na bolj lokalni ravni govorita o regionalni urbanizaciji, ki vključuje širitve metropol do popolne združitve v somestja ali »mega–mestne regije«, kot jih poimenuje. Podobno trdita tudi Rich in Stoker (2014, str. 42), ki pravita, da je skoraj vsako večje mesto del večjega urbanega območja, ki skupaj tvori enotno ekonomsko tržišče, ki se bo v prihodnosti še bolj širilo navzven. Sassen (2007, str. 42) pojav opiše kot novo obliko centralnosti, kjer za razliko od historične povezanosti poslovnih četrti s središčem mesta, danes le ta niso geografsko določena in se lahko širijo po vsem metro območju mesta. Razlog zato je ponovno globalizacija, saj so v preteklosti podjetja, ki so se med seboj povezovala (razni podizvajalci), nastajala v poslovnih centrih, danes pa tehnologija omogoča sodelovanje na velike razdalje, zato lokacija podjetij ne igra bistvene vloge (prav tam).

Vse skupaj bi lahko razumeli, kot da interesa za ohranjanje prvotnih funkcij v središču mesta ni, saj so tako za prebivalstvo, kot potrošnjo in ostale poslovne funkcije na dlani lažje, bolj dostopne rešitve, ki so žal tudi podprte z javnim mnenjem. V primeru, da v akademskih krogih in na občinskih uradih ne bi bilo niti razprave o reševanju nastale situacije bi lahko za prihodnost mestnega središča podali drzno napoved, ki pa se je v daljni zgodovini že ponavljala, ko so mesta v celoti propadla, ob ruševinah pa so nastale nove naselbine in se razvili novi centri dogajanja. V tem primeru bi šlo pri revitalizaciji o kateri bo govora v naslednjem poglavju zgolj za ohranjanje kulturne in zgodovinske dediščine, katere namen je estetika in turizem, ne pa tudi

³ Kádár, B. (2013). Differences in the spatial patterns of urban tourism in Vienna and Prague. *Urbani izziv*, 24(2), 96–111.

uporabna funkcija. Mestnemu središču je zato funkcijo nujno potrebno vrniti ali mu poiskati novo, bolj primerno za ta čas.

3 Revitalizacija mestnih središč

»V evropskem mestu sobivata dve mesti: Prvega predstavlja zgodovinsko mesto, ki se je utrdilo v procesu nalaganja različnih kulturnih plasti skozi čas, drugega predstavlja sodobno mesto, ki se šele izoblikuje in se ves čas spreminja« (Koželj, 2007, str. 197). Gre za prispodobno označene prostore, ki v medsebojnem primerjanju oblikujeta mnogo dihotomij, razlika, ki pa je ključnega pomena je, da se sodobno mesto razvija kaotično, neprefinjeno ter površno, medtem, ko se zgodovinski del mesta dopolnjuje in utrjuje bolj previdno, trajno in detajlno. V starem mestnem jedru zaradi strnjenosti in zaščitenosti tudi ne moremo pričakovati megalomanskih projektov, medtem, ko sodobni, obrobni del mesta to dovoljuje. Ključna posledica, ki jo zaznavamo je, da se sodobni del razvija veliko hitreje kot zgodovinski in da zgodovinski posledično izgublja funkcije (prav tam, str. 198). Na tej točki se je smiselno vprašati kakšno je revitalizirano mestno jedro? Če razmišljamo utopično bi mestno jedro predstavljalo dinamičen, živahen in gosto naseljen prostor, ki je obenem kvaliteten prostor bivanja, umetnosti, kulture in izobraževanja, pa tudi trgovine, posla, politike in druženja. Prostor v katerem je posamezniku omogočen lahek dostop do nujnih potrebščin ter institucij, pa tudi do prostočasnih aktivnosti ter luksuznih dobrin. Poleg tega bi takšno mesto moralo omogočati supranacionalno povezovanje z drugimi regijami, ki posledično omogoča tudi večjo heterogenost prebivalstva s tem pa tudi heterogenost dejavnosti. Takšno mestno jedro mora biti osnovano na sodobni in dovršeni infrastrukturi (cestni, električni, komunalni), ki omogoča lahek dostop hkrati pa ne omejuje drugih posameznikov. Mogoče se naštetu sliši enostavno ter samoumevno, v realnosti pa gre za kompleksne procese, ki zahtevajo veliko birokracije, finančnih sredstev in predvsem časa. V kapitalističnem svetu si mesta pridobivajo zemljišča za planirano rast ali obnovo več desetletij ali celo generacij (Lottman, 1976, str. 16). Za slovenski prostor je proces še kompleksnejši, saj se je Slovenija šele 1991 znašla v demokratični tranziciji ter privatizirala zemljišča, zaradi česar je morala spreminjati in formirati nova izvorna pravila, ki bi omogočila hitrejši postopek (Bežan, 2017). Zaenkrat gre torej za nekakšen seznam želja s katerim pa se v zadnjem obdobju ukvarja vse več ljudi in strokovnjakov v okviru mestnih oblasti, institucij, privatnih vlagateljev, interesnih skupin in zainteresiranih posameznikov (Hočevvar, 2000b, str. 68).

Revitalizacija mest je proces, ki naj ne bi potekal zgolj na eni ravni, temveč je nujno, da mestne oblasti pri načrtovanju in izvajanju enakovredno upoštevajo tri ravni prenove: Socialna prenova, fizična prenova in simbolično ambientalna prenova (prav tam, str. 71–2). Rebernik

(2008, str. 241) je pri procesu revitalizacije mest namesto simbolično ambientalni prenovi, prednost dal ekonomski prenovi. Pri fizičnem vidiku revitalizacije ali urbani prenovi govorimo o grajenih strukturah, ki vključujejo zgradbe od mestnih institucij do stanovanjskih zgradb pa tudi javnih odprtih prostorov in infrastrukturo (Hočevvar, 2000b, str. 70; Rebernik, 2008, str. 241). Za socialni del revitalizacije Hočevvar (2000b, str. 70) izpostavlja problem vse večje individualnosti in navezanosti na domače okolje, ter pomanjkanje javnih ali pol-javnih dogodkov, ki proces individualizacije še poglobljajo. Vzrok za te procese bi gotovo lahko iskali tudi v tehnološkem napredku na področju informacijske tehnologije, ki zapolnjujejo posameznikov prosti čas in manjšajo potrebo po druženju. Tretja revitalizacijska raven je simbolično ambientalna, kjer gre za del tako socialne kot fizične preнове, ki lokalno kulturo postavlja pred globalno. Prebivalci s tem oblikujejo prostorsko in družbeno identiteto, s prostorskim delom preнове pa mesta poskrbijo tudi za simbolično in vizualno estetiko (prav tam, str. 72). Pri ekonomski prenovi (Rebernik, 2008, str. 241) gre za poskus, da se v mestnem jedru z raznimi ugodnostmi vzpodbuja nastanek novih dejavnosti, prav tako pa ohranjanje trenutnih in oživljanje tradicionalnih ekonomskih dejavnosti, ki so že propadle.

Pri revitaliziranju mestnih središč se morajo mestne oblasti osredotočati na razpršitev aktivnosti na vse prostorske ravni (Hočevvar, 2000b, str. 65). Avtor nadaljuje da morajo se mestna središča fokusirati na oživljanje in popestritev lokalnih posebnosti in prednosti, hkrati pa ustvarjati nove lokalne atrakcije. Pri tem se lahko vpleteni organi opirajo na različne modele revitaliziranja, ki jih poda Hočevvar (prav tam, str. 73) in jih bom v nadaljevanju podrobneje opisal: Gentrifikacija, turistifikacija, konzervacija in sitizacija.

3.1 Gentrifikacija

Gentrifikacija je teoretsko najbolj raziskan in v mestnem planiranju tudi najpogostejše uporabljen model revitaliziranja. Hočevvar (prav tam, str. 75) jo opiše kot proces fizične rehabilitacije, novogradnje, spremembe v družbeni stratifikaciji in popolni zamenjavi prebivalstva. Na splošno gre za izboljšave prostora, ki privabljajo višje sloje prebivalstva, pri čemer je pogosta negativna posledica to, da postane bivanje za nižje sloje predrago, zaradi česar se nižji sloji izselijo iz območja (Bailey in Robertson, 1997; Hočevvar, 2000b; Rebernik, 2008; Slater, 2010; Hwang, 2016; Paton, McCall in Mooney, 2017). Rebernik (2008, str. 167) pravi, da ponavadi označuje preobrazbo delavskih stanovanjskih območij v stanovanjska območja srednjega ali višjega sloja, pri čemer se na teh območjih dvignejo cene nepremičnin, kar prisili

prvotne prebivalce, z nižjimi dohodki, da zapustijo ta območja. Pomembna razlika, ki jo izpostavi Rebernik (prav tam, str. 168) je, da gre pri revitalizaciji mesta za načrtno spreminjanje mesta, ki jo običajno izvajajo mestne oblasti, gentrifikacija pa je posledica ekonomskih zakonitosti in je pogosto rezultat privatnih vlaganj z namenom zaslužka. Gre za pojma »rent gap« ali vrzel donosov ter »value gap« oz. vrednostni razkorak (Verlič–Christensen, 1999), kjer privatni investitorji vlagajo v poceni nepremičnine ter jih obnovijo zato, da te pridobijo na vrednosti, ki jo nato prodajo ali oddajo v najem. To omogočajo špekulacije in predvidevanja o aktualnih vrednostih zemljišč in potencialnih vrednostnih, ki jih lahko zemljišča dosežejo (Paton in drugi 2017, str. 580).

Po drugi strani Paton in drugi (prav tam) omenjajo tudi gentrifikacijo, ki jo vodi in usmerja država oz. mestni organi. Avtor meni, da je to nujno zato, da ne prihaja do popolne prevlade neoliberalnih zakonitosti nad prostorom. Namen gentrificiranja območja namreč ni, da se iz območja odžene nižje sloje, temveč, da se prebivalce civilizira in se jih vzpodbudi k večji produktivnosti (Uitemark in drugi⁴, 2007, v Paton in drugi 2017, str. 581). Hočevar (2000b, str. 75) na tej točki omenja obliko »blažje« gentrifikacije, ki upošteva razredne razlike in namenja posebno pozornost družbeni stratifikaciji. Kot pomembni primeri uspešne gentrifikacije določenih mestnih predelov se v literaturi pojavljajo predvsem mesta London (Docklands), New York (Harlem), San Francisco in Pariz ki jih omenja Rebernik (2008, str. 168), Hočevar (2000b, str. 74) tem dodaja še Bologno, Lyon in Birmingham, Paton in drugi (2017) pa predele Glasgowa.

3.2 Turistifikacija

»S turizmom se poskuša čim hitreje pritegniti v mesto velik priliv kapitala ne glede na potrebe prebivalcev« (Bugarič, 2006, str. 8). Gre za prilagajanje okolja potrebam obiskovalca, ki največkrat zanemarja potrebe lokalnega prebivalca. »Obiskanost krajev pogojuje ponudba atraktivnih in zabavnih dogodkov, ki stimulirajo potrošnika in mu omogočajo sprostitev. Atraktivnost originala je izrinjena, če nima ustrezne vsebine, ki bi vzdrževala stalnost obiska« (Bugarič, 2004, str. 413). Na takšnih območjih se običajno gradijo hoteli, sočasno pa tudi razne pristočasovne dejavnosti, prilagodi se tudi gostinska in trgovska ponudba, s privatnimi apartmaji in sobami za oddajo, pa se spreminjajo tudi celotna naselja, kar je še posebej značilno

⁴ Uitemark, J., Duyvendak, J. W. and Kleinhans, R. (2007), Gentrification as a governmental strategy: social control and social cohesion in Hoogvliet, Rotterdam. *EnvironmentandPlanning*, 39, 125–141.

za obmorska mesta. V znanstveni literaturi se pojavlja tudi izraz »turistična gentrifikacija« (tourism gentrification), ki je definirana kot transformacija stanovanjskih sosesk predvsem srednjega sloja v relativno ekskluzivne turistične enklave, ki jo spremljajo koorporativno podprti prostori namenjeni zabavi in prostemu času (Gravari–Barbas in Guinand, 2017, str. 3). Lottman (1976, str. 27) je kot možen negativni efekt turistifikacije izpostavil masovni turizem ki negativno vpliva na lokalne dejavnosti, ki zaradi prilagajanja ponudbe turistom, odvrča iz območja ostala podjetja, ki ne spadajo v kontekst turističnega naselja. Kot primer je podal butike in trgovine s spominki, ki preženejo iz območja tradicionalne obrti in dejavnosti, ki niso zanimive za turista. V zadnjem času je bilo veliko govora o raznih protestih lokalnih prebivalcev proti masovnemu turizmu, posebej odmeven je bil primer Benetk kjer masovni turizem ovira vsakdanje življenje ljudi, pa tudi primer v Barceloni, kjer so prebivalci organizirali proteste na javnih trgih, s čimer so želeli prikazati, da pripadajo tudi lokalnemu prebivalstvu in ne zgolj turistom, ter da so za namenjeni javni uporabo in niso privaten prostor (Bruttomesso, 2017). Po Bugariču (2006, str. 8) so težave prevelike turistifikacije tudi izguba lokalne identitete zaradi pomanjkanja deleža avtohtonih prebivalcev, hkrati pa tudi velik pritisk na prometno infrastrukturo in kakovost zraka ter okolja. Gotham (v Gravari–Barbas in Guinand 2017, str. 3) daje turizmu dvojno vlogo, ki s svojo infrastrukturo naenkrat vnaša globalne in standradizirane vsebine, namenjene množicam, po drugi strani pa dobro izkorišča lokalne posebnosti, s katerimi turistu popestri obisk, ter tako krepi lokalnost. Interes za vlaganje v turistično infrastrukturo je velik, saj investitorji največkrat pričakujejo velike zaslužke in instantne rezultate (Hočevar, 2000b, str. 74). Posledično mora biti turistifikacija izredno regulirana s strani državnih ali mestnih organov, saj lahko pride v nasprotnem primeru do hitre degradacije okolja in prostora. Trendi v turizmu se spreminjajo izredno hitro in predvsem globalno zato je turistična dejavnost rizična dejavnost, ki lahko za sabo hitro pusti opuščeno infrastrukturo. Kot primer navajam Hurgado v Egiptu, kjer v ogromnem kompleksu hotelov, ki se čedalje bolj širi ob obali izven mesta, novi hoteli in resorti nastajajo kar ob zapuščenih, kljub temu da je relativno nova destinacija.

3.3 Sitizacija

Sitizacija ali poslovna revitalizacija je model pri katerem gre za preoblikovanje mestnega jedra v poslovno središče (Hočevar, 2000b, str. 75). Osnovna predpostavka modela je, da je prenavljanje in preoblikovanje mestnega jedra iz finančnega vidika tako drago, da lahko vanj investirajo le velika podjetja, ki so zaradi prestiža ali želje po centralnosti vanj pripravljeni

investirati (prav tam). Drugi način, ki ga omenjata Jacobus in Hickey (2007, str. 7) je v obliki javno–zasebnih partnerstev pri katerem se v neki soseski oblikuje lokalna iniciativa, ki enotno deluje za cilj poslovne revitalizacije. V teh iniciativah so običajno lokalni trgovci, delničarji, lastniki nepremičnin, pa tudi razne neprofitne organizacije, finančne institucije in nenazadnje tudi predstavniki mestnih oblasti, ki v osnovi sodelujejo pri pridobivanju finančnih sredstev za prenovu, novogradnjo, vzpostavitev primerne okolja, promocijo, razne dogodke pa tudi za splošni izgled soseske in izboljšave javnih prostorov (prav tam). Avtorja sta primer predstavila na neprofitni organizaciji LISC (Local Initiatives Support Corporation), ki je od leta 1979 sodelovala pri projektih poslovne revitalizacije v 30 urbanih območjih po ZDA.

Kot vsak model ima tudi model sitizacije pomanjkljivosti in negativne učinke. Hočevar (2000b, str. 75) izpostavlja, da je v prvi vrsti težava s socialno strukturo prebivalstva, saj gre konec koncev tudi v tem primeru za obliko gentrifikacije, ki območje naredi nedostopno za nižje sloje. Med druge težave izpostavi tudi izpraznjenost v večernih urah, težave z privatiziranjem javnega prostora, pa tudi enoličnost dejavnosti (prav tam). Problem modela sitizacije je tudi vprašanje interesa, saj model sloni na zastarelem prepričanju o centralni poslovni četrti, v zadnjih desetletjih pa, predvsem zaradi razvoja tehnologije, opazamo večjo razpršenost podjetij, saj lokacija ne igra več bistvene vloge (Hočevar, 2000b, str. 75; Sassen, 2007, str. 42). Podjetja pri izbiri lokacije gledajo na čim manjše stroške, medtem pa v mestnem jedru podjetja ostajajo zaradi prestiža, ki ga prinaša ta lokacija.

3.4 Konzervacija

Pri konzervaciji gre za ohranitev prostora takšnega kot je, primarno zato, da se zaščiti kulturna dediščina. Dela oz. prenova zgradb naj bi se izvajala le tam kjer je to nujno potrebno, če zgradba ogroža lokalno prebivalstvo, ali če je ogrožena zgradba sama (Hočevar, 2000b, str. 73). V prvi vrsti gre torej za fizično obliko revitalizacije, kljub temu pa odgovorni skušajo prenovu izkoristiti zato se, kjer je to mogoče, v zgradbe uvaja komercialni program, največkrat z namenom turistifikacije, v obliki muzejev, v drugih primerov pa tudi za trgovske ali gostinske namene (Bugarič, 2004, str. 413). Pri večini primerov obnova večjih območij predstavlja mestnim organom prevelik strošek, zato se osredotočajo na posamezne, nujne objekte, izjeme pa so primeri, ko se v prenovu vključijo tudi mednarodne organizacije kot je npr. UNESCO (prav tam).

Pojem konzervacije je močno povezan z Zakonom o varstvu kulturne dediščine, ki ima strogo določena pravila za obnovo zgradb, ki so pod spomeniškim varstvom. Konzervacija se zato običajno ne sklada z dinamiko družbenih potreb, saj v objekte ni možno posegati z modernizacijo vsebin (prav tam, str. 412). Podobno tudi Hočevar (2000b, str. 73) trdi, da so zakoni, ki urejajo to področje preveč togi in onemogočajo modernizacijo. Konzervacija lahko sicer prinaša pozitivne učinke, še posebej v kombinaciji gentrifikacijo in turistifikacijo, vendar tako Bugarič (2004, str. 412), kot Hočevar (2000b, str. 74) opozarjata, da lahko konzervacija kot prevladujoč koncept revitalizacije vodi k muzealizaciji mesta, ki posledično ovira vsakdanje življenje lokalnega prebivalstva.

3.5 Izbira modela pri načrtovanju revitalizacije

Tako Hočevar (2000b, str. 73), kot Bugarič (2004, str. 412) predlagata uporabo vseh strategij hkrati, oziroma kombinirano rabo vseh naštetih modelov. Kot je razvidno iz napisanega lahko prevladujoča raba katerega iz modelov, prinaša ravno nasprotno posledice, kot so željene. Zato je nujno, da se načrtuje prostor mešane rabe, ki vsebuje čimveč raznolikosti in čimveč lokalnih prvin. Samo planiranje bi morale prevzeti mestni organi, pri čemer je pomembno, da se z vključevanjem lokalne skupnosti oz. interesnih skupin ohrani demokratičen proces, ki upošteva želje vseh, kar pa zaradi konflikta interesov največkrat ni izvedeno v praksi. Pomemben dejavnik v procesu je tudi vključevanje strokovnjakov iz različnih strok, pri čemer se določene največkrat spregleda. Kos (2002, str. 7) se npr. sprašuje o uporabnosti sociologije pri načrtovanju prostora, pri čemer ugotavlja, da smo sociologi največkrat izvzeti iz planiranja, primarno zaradi izpostavljanja družbenih težav v procesu, ki ga vodijo strokovnjaki, ki zahtevajo hitre in poceni rezultate fizične.

4 Javni prostor

V tej nalogi posvečam posebno pozornost urejanju javnega prostora kot enemu najpomembnejših dejavnikov mestne vitalnosti. Družbena dinamika javnega prostora je prvi vidni pokazatelj stanja v mestu, s katerim hitro ugotovimo koliko mesto »živi«. Bistvo javnega prostora je, da je namenjen vsem, kot nekakšna javna dobrina, ne glede na čas ali posameznikovo ozadje (Lehrer, 2007, str. 212). Kljub temu, da javni prostori prvotno definirajo fizične strukture, so šele uporabniki prostora tisti, ki ga z medsebojnim komuniciranjem in kolektivnim bivanjem oblikujejo (Bugarič, 2014, str. 31). In namenskost javnega prostora je predvsem socializiranje, ki lahko tukaj poteka izven zasebnih bivališč. Javni prostor definira urbanost, le ta pa se po Uršiču (2008, str. 84) najbolje kaže s prizoriščnostjo in naključnimi dogodki, ki se zgodijo v mestu. A te prizoriščnosti je čedalje manj in z njo izginja tudi flaner (flaneur), spontani pohajkovelec po mestu, ki brez ciljno tava po mestu in išče prizorišča ter spektakel (prav tam).

Kriza javnega prostora v 21. stoletju izhaja iz več dejavnikov, predvsem pa so to kombinacija globalizacije, kapitalizma in tehnološkega napredka, ki za seboj prinašajo procese individualizacije, domocentričnosti ter privatizacije. Tehnološki napredek nam npr. omogoča, komuniciranje na daljavo, ki ne zahteva fizične prisotnosti v javnem prostoru, kljub temu pa ga komuniciranje npr. na spletnih forumih simbolno ustvarja (Lehrer, 2007, str. 214). Lehrer (prav tam, str. 211) pravi, da je današnje stanje javnih prostorov predvsem posledica vpliva globalne ekonomije in ne rezultat specifičnih lastnosti posameznega prostora. Po tej logiki raba javnega prostora sploh ni odvisna od izgleda ali družbenih procesov temveč zgolj od prisvajanja javnih dobrin. Privatna vlaganja omogočajo vplivnim posameznikom, da nad prostorom vršijo nek nadzor, ga spreminjajo po lastnih željah, ali bolje, po željah večine, saj je bistvo, da se finančni vložek povrne. Težava je v tem, da prostor s tem največkrat nevede spremenijo iz »krajev« v »nekraje« (Auge⁵, 2006, v Bugarič, 2014, str. 31). Prostor zaradi globalnih standardov zaželenega izgubi svoje posebnosti in postane »nekraj« t.j. »prostor, ki nima pogojev za razvoj razmerij med uporabniki, saj se v njem ponavadi ne zadržujejo in ga ne dojemajo kot prostor identifikacije« (prav tam). Tipičen primer je npr. trgovinski center. Kljub temu, da se lastniki teh prostorov zavedajo pomembnosti javnega prostora in ga skušajo poustvariti, so rezultat le »poljavni« prostori, kjer se še vedno vrši nadzor nad posameznikom, kjer določeni posamezniki

⁵ Auge, M. (2006). *Non places: introduction to an antropology of suermodernity*. London, New York: Verso

niso zaželeni in so preganjani, vsa kontrola in svoboda, ki jo ima posameznik pa je le skrbno pripravljena iluzija, ki posamezniku daje vtis domačnosti in dobrodošlosti, zato da bi ostal in nakupoval več ter dlje časa (Uršič, 2008, str. 85).

Vprašanje je kako torej urejati javni prostor, da dobi spet namen, ki ni zgolj povezovalen. Iz zgoraj napisanega je logičen sklep, da fizično oblikovanje prostora ni primarnega pomena, temveč je potrebna predvsem družbena prenova. Bugarič (2014) poudarja pomembnost skupnosti in oblikovanje skupnosti preko malih projektov, ki fizično posegajo v prostor, npr. obnova otroškega igrišča. Tekom obnove oblikujejo socialne vezi, prostor pa tudi kasneje raje uporabljajo, ko se zaradi poznanstev počutijo kot v domačem okolju. V Sloveniji je aktivna skupina ProstoRož, katere člani z majhnimi posegi opozarjajo na degradiranost prostora. Gre začasne postavitve objektov, eksponatov v okolje, s katerimi ustvarijo prizorišče, ulični spektakel, hkrati pa pokažejo, da so za izboljšanje prostora bolj kot znatna finančna sredstva, pomembne ideje (ProstoRož, 2014).

Pri preurejanju javnih prostorov je smotrno omeniti tudi pomen dogodkov, s čimer se poveča dinamičnost utripa mesta. Razne kulturne prireditve, športni dogodki, sejmi ustvarjajo prizoriščnost in večajo samo atraktivnost mesta (Bugarič, 2004, str. 416). Načrtovanje teh mora biti čim pogostejše in enakomerno razporejeno skozi leto, poleg tega pa je potrebno dovoliti in vzpodbujati spontanost, ki jo v prostor vnesejo zainteresirani posamezniki, od uličnih glasbenikov, do urbanih ali klasičnih umetnikov, nastopačev, govorcev. Kot trdi tudi Lehrer (2007, str. 214), »dobro načrtovano zgrajeno okolje samo po sebi proizvaja tudi javne prostore, ki dobro funkcionirajo«.

5 Primeri revitaliziranja mestnih središč

V literaturi najdemo ogromno primerov revitaliziranja mestnih jeder ali posameznih sosesk v notranjem krogu mesta, kjer so uporabljeni modeli revitalizacije. Izmed teh sem jih izbral nekaj, ki so se mi iz takšnega ali drugačnega razloga zdeli zanimivi. V veliko primerih gre za novo planiranje degradiranih industrijskih območij, ki jih je za seboj pustil prehod v postindustrijsko družbo (Van Melik in Lawton, 2011). V tem procesu se je industrija pričela seliti na obrobja mest, ostale pa so zapuščene tovarne, ki so izgubile funkcijo in kvarijo celotno podobo mesta. Eno takšnih območij so zapuščeni londonski doki (London Docklands), ki so prenehali delovati do 1980, od takrat pa je bilo območje dolgo prostor konflikta interesov, kamor so se vmešale velike korporacije, mestne oblasti, strokovnjaki in lokalno prebivalstvo (Brownhill in O'Hara, 2014, str. 538). Gre za ogromno območje ob Temzi kjer so nastale luksuzne stanovanjske soseske, finančno središče, hoteli, muzeji in športni objekti. Za sociologe in urbaniste je območje danes prostor tipične gentrifikacije, prevelikega vmešavanja korporacij in slab zgled urbanega načrtovanja, medtem, ko je za ekonomiste uspešen primer sitizacije.

Zanimiv primer je staro mestno jedro Bologne, ki nameravala za vsako ceno ustaviti selitve ljudi v suburbano okolico mesta. Mesto je v imelo v 70ih letih 20. stoletja enega najlepše ohranjenih mestnih jeder, hkrati pa zelo degradirane stanovanjske objekte v mestu (Lottman, 1976, str. 203). Cilj revitalizacije je bil ohraniti zgodovinski del mesta, obnoviti degradirana območja, povečanje dejavnosti v storitvenem sektorju ter prostočasnih aktivnostih, hkrati pa ustvariti bolj prijetno življenjsko okolje (Tiesdell, Oc in Heath, 1996). Ker prvotni načrt ni privabil dovolj investorjev, so se mestne oblasti, v katerem so prevladovali pripadniki komunistične stranke, leta 1969, razvili drzen načrt, s katerim bi razlastili lastnike degradiranih nepremičnih, jih obnovili in potem obravnavali kot javna stanovanja (Tiesdell in drugi, 1996; Lottman, 1976, str. 202). Načrt je seveda naletel na neodobravanje zaradi česar so se oblasti strinjale, da se razlasti le lastnike stanovanj, ki so prazna. Posledica sprememb je lepo urejeno mestno jedro, v katerem so vzpodbudili nastanek terciarnih dejavnosti, kar je bilo mogoče zaradi univerze, razvili program za turizem ter izboljšali življenjski prostor. Težava Bologne je v tem, da so pri obnovi zmanjšali število družinskih hiš ter povečali število manjših stanovanj, zaradi česar so se mnoge družine odselile in zamenjala se je socialna in demografska struktura mesta (Tiesdell in drugi, 1996).

Po pregledu literature hitro ugotovimo, da je težko najti primer revitalizacije mesta, za katerega bi lahko rekli, da ima le pozitivne učinke. Lizbona je vložila veliko truda v fizično in kulturno prenovu historičnega dela mestnega jedra, ter poudarjala prenovu javnih prostorov, pri čemer so mestne oblasti namenile finančna sredstva direktno lokalnim skupnostim, ki so se potem odločale kako urediti javne prostore, da bodo ustrezali potrebam prebivalcev (Balsas, 2007; Forrest, 2017). Medtem, ko so se primarno ukvarjali z izgledom in funkcijo javnih prostorov, so stanovanjski politiki namenili znatno manj sredstev, zaradi česar so stanovanjski predeli ostali v slabšem stanju (Balsas, 2007). Tudi zgodba Genove je primer odlične konzervacije in turistifikacije, hkrati pa tudi gentrifikacije (Gastaldi, 2013). Avtor (prav tam) navaja obnovo mestnega jedra, ter obmorskega dela, selitev fakultete za arhitekturo, pa kot enega največjih projektov, ki je povzročil nastanek nastanitev za študente in živahno ekonomsko cono, a hkrati odgnal revnejše lokalno prebivalstvo. Boston je mesto, ki se je po mnenju Gleaserja (2005) trikrat uspelo rešiti pred propadom. Mesto se je v 80ih spopadalo s hudim upadom prebivalstva ter izredno nizko vrednostjo zemljišč, kar so bile posledice opuščanja tovarn. Zadnja uspešna revitalizacija je plod visoko izobražene delovne sile, ki jo ustvarjajo tamkajšnje univerze, gre pa za model sitizacije, ki je ustvarila nove finančne sektorje ter visoko tehnološko industrijo v informacijskem sektorju (prav tam). Mesto je danes eno bogatejših v ZDA, upad prebivalstva se je ustavil, predvsem zaradi migracij visoko izobraženih, kljub temu pa mesto po številu prebivalcev ne raste, saj gre sočasno ponovno za primer odhajanja revnejših slojev (prav tam).

Iz primerov lahko vidimo, da prenove v mestnih jedrih skoraj vedno pripeljejo do sprememb v socialni strati, kar je tudi za pričakovati, če govorimo o vladavini kapitala. Primarni cilj mest pri načrtovanju prostora je olepšati in zaslužiti. V primerih smo videli, da se mestni organi skoraj vedno odločijo izboljšati fizično strukturo poslovnih, kulturnih ali zgodovinskih zgradb ter javnih prostorov, le to pa pogosto samodejno pripelje do gentrifikacije stanovanjskih predelov. Videli smo tudi primere načrtne gentrifikacije (londonski doki), ki je pogosto rezultat privatnih špekulacij z zemljišči. Težavo je mogoče rešiti z vlaganjem v neprofitne gradnje, ki izboljša kvaliteto bivanja, hkrati pa ne povzroča odhajanja revnejšega prebivalstva. Težava pri tem je, da mestne oblasti, ki projekte izvajajo s pomočjo zasebnih vlaganj, za takšne projekte težko najdejo partnerje saj gre pri javni neprofitni gradnji bolj za primer altruizma kot okoriščanja.

6 Revitalizacija Celja

6.1 O Celju

Celje je tretje največje mesto v Republiki Sloveniji. Podatki iz leta 2017 kažejo, da ima Mestna občina Celje (MOC) 49.380 prebivalcev, od katerih je v samem mestu prijavljenih 37.787 (SURS, 2017). Območje so poseljevali že Kelti, v zgodovini pa je mesto dvakrat postal kraj pomembnejše mednarodne vrednosti. Prvič v času Rimljanov, ko je leta 45 dobilo mestne pravice in naziv Municipium Claudia Celeia, drugič pa v 14. stoletju, ko je Celje postalo dinastični center celjskih grofov, državnih knezov Sveto rimskega cesarstva. Po izumrtju le teh je mesto prešlo pod oblast Habsburžanov in tako ostalo do razpada Avstro-ogrskega cesarstva. V času Jugoslavije se je mesto razvijalo v industrijski center regije z nekaterimi znanimi podjetji, kot so Aero, Etol, Cinkarna Celje, Emo pa tudi Zlatarna Celje in Toper. Skladno z industrijskim razvojem so se v 60ih letih 20. stoletja gradile večje stanovanjske soseske, s čimer se je mesto močno razširilo izven tradicionalnih meja starega mestnega jedra.

Pri samem urbanističnem načrtovanju Celja, daje Gajšek (2004, str. 27) velik pomen administrativni ureditvi Savinjske regije, za katero pravi, da je ključnega pomena pri urejanju prostora. Po letu 1965 je federalna vlada ukinila okraje, s tem pa je Celje postalo le še ena izmed občin, za kar avtor pravi, da je mestu odvzelo tradicionalno gravitacijsko središče, razvoj pa se je, tudi na račun Celja, intenziviral v Velenju in Žalcu. S tem je bilo onemogočeno srednjeročno in dolgoročno načrtovanje ter izvajanje velikih mestnih projektov (Gajšek, 2004, str. 28). Šele leta 1986 je Celje bilo zopet priznано kot središče regije, le da regija ni imela jasno začrtanih mej. Poleg tega je še vedno prihajalo do fragmentacije administrativne ureditve, ko so se 1994 odcepili občini Vojnik in Štore, kar ponovno onemogoča investicije velikih projektov (Gajšek, 2004, 30). Danes MOC poroča, da je mesto »upravno, administrativno, kulturno, izobraževalno, gospodarsko, sejmsko in turistično središče Savinjske regije« (»O Celju«, b. d.). Na nacionalni ravni je MOC v Strategiji prostorskega razvoja Slovenije opredeljena kot središče regionalnega in nacionalnega pomena, ki se v širšem mestnem območju povezuje še z enim takih središč, Velenjem. (Ministrstvo za okolje, prostor in energijo, 2004). Občina je razdeljena na 10 Mestnih četrti ter 9 Krajevnih skupnosti, pri čemer je za nalogo najpomembnejša Mestna četrt center, ki ima 2988 prebivalcev (»Krajevne skupnosti in mestne četrti«, b. d.).

V Celju se odvija klasičen scenarij, s procesi, ki so opisani že v teoretičnem delu. V 90ih so se v mestu ob prometnih vpadnicah pričeli pojavljati veliki trgovski centri, ki so povzročili propadanje dejavnosti v mestnem jedru, deloma pa tudi procese suburbanizacije in urbanega

razraščanja na podeželje. Z namenom, da prikažem te procese, specifično za občino Celje, sem pripravil spodnjo tabelo (tabela 1), ki prikazuje selitveni prirast (razlika med priseljenimi in odseljenimi (SURS, 2017)) nekaterih naselij v občini med leti 1996 in 2015. Naselja, sem izbral na podlagi lastnih opažanj opisanih procesov, ter jih razdelil v štiri skupine (vzhod, zahod, sever, jug), zato da lahko opazujemo v katero smer se širi prebivalstvo. Po letnicah sem tabelo kodiral v štiri skupine po pet let (1996–2000, 2001–2005, 2006–2010, 2011–2015), zato da vidimo kako so se trendi spreminjali skozi ta čas.

Tabela 6.1: Selitveni prirasti v občini Celje

	Naselje	1996–2000	2001–2005	2006–2010	2011–2015	Skupaj
	Celje	-968	-1367	-879	-138	-3352
Sever	Dobrova	14	2	16	15	47
	Lahovna	-3	8	8	9	23
	Ljubečna	44	51	38	-8	125
	Prekorje	16	0	-42	-6	-32
	Škofja vas	16	-5	67	5	83
	Šmarjeta pri Celju	17	29	9	2	57
	Trnovlje pri Celju	-3	58	23	15	93
Zahod	Gorica pri Šmartnem	15	29	-6	2	40
	Lokrovec	13	18	5	-5	31
	Lopata	21	8	-14	51	66
	Medlog	6	2	3	12	23
Jug	Košnica pri Celju	-12	5	-21	16	-12
	Pečovnik	-15	17	-16	0	-14
	Tremerje	-5	-8	-4	0	-17
Vzhod	Bukovžlak	20	3	47	22	92
	Slance	-7	2	7	-7	-5
	Teharje	8	-8	26	26	52
	Začret	11	32	35	-2	76
	Zadobrova	10	31	-40	23	24

Vir: Surs (2011); Surs (2012); Surs (2013); Surs (2014); Surs (2015b).

Proces suburbanizacije je v Celju, za zadnjih dvajset let najbolj viden na severu mesta proti Vojniku, v naseljih Ljubečna (125), Trnovlje pri Celju (93) in Šmarjeta pri Celju (57). Kljub visokemu selitvenemu prirastu v Škofji vasi in Dobrovi pa moram opozoriti, da gre v tem primeru za urbano razraščanje v ruralna območja. Prav tako lahko procese suburbanizacije vidimo v smeri zahod, kjer skozi vsa obdobja prevladujeta Lopata (66) in Medlog (23). Pri tem je potrebno omeniti, da je eno najbolj suburbaniziranih območij v Celju naselje Ostrožno, ki pa spada pod mestno četrt, zato so podatki o selitvenem prirastu vštet v mesto Celje. Ostrožno tvori z naseljem Lopata neprekinjeno pozidavo enodružinskih hiš s čimer ustvarja veliko suburbanizirano območje. Podobno lahko rečemo tudi za sever mesta, kjer se severni del mestne četrti Hudinja povezuje s Šmarjeto pri Celju in Trnovljami pri Celju. Območje proti jugu zaradi hribovitega območja ne omogočajo suburbane poselitve, kljub temu pa so se v preteklosti tam razvila naselja kot so Košnica pri Celju (-12), Pečovnik (-14) in Tremerje (-17). Poselitev teh območij skozi obdobja niha, vseeno pa je skozi dvajset let viden trend odseljevanja. Podobno kot na severu in zahodu se je tudi na jugu skozi leta izoblikovalo manjše suburbanizirano območje Polule, ki pa so ponovno del mesta Celja, zaradi česar natančnejših podatkov o selitvenem prirastu ni. Za Celje je izredno zanimiv vzhodni del mesta, kjer zaradi bližine industrijske cone in vetrov, ki izpuste Cinkarne in Toplarne nosijo na vzhod, velja splošno prepričanje, da gre za izredno onesnažen del občine in da je območje nezaželeno za poselitev. Kljub temu lahko v naselju Bukovžlak skozi vsa leta opazujemo pozitiven prirast in skupno enega največjih v Celju (92). Podobno velja tudi za Teharje (52) in Začret (76), edino naselje s skupno negativnim prirastom pa so Slance (-5), ki so lokacijsko umeščene med Teharje in Bukovžlak.

Vsekakor je za Celjsko kotlino značilno tudi razseljevanje na ruralna območja, kar je najbolj vidno na severo-zahodu kjer se poselitev širi proti Šmartinskemu jezeru (Lokrovec, Dobrova, Gorica pri Šmartnem). Zanimivo je naselje Prekorje, ki je dolgo veljalo za naselje višjega sloja, v zadnjih letih pa doživlja konkretno upadanje prebivalstva (-32). Proti severu izstopa še Škofja vas (83), ki je dolgo veljalo za ruralno območje, med Celjem in Vojnikom, zaradi konstantne rasti pa se tudi to naselje čedalje bolj spreminja v suburbanizirano naselje ter se počasi združuje s Šmarjeto pri Celju ter Arclinom v občini Vojnik. Razraščanje prebivalstva je bilo nekdanj močno značilno tudi za naselja proti jugu (Košnica pri Celju, Pečovnik), saj so še danes kar gosto poseljena, kljub temu pa je za zadnjih dvajset let značilno odseljevanje prebivalstva.

Zanimivo opažanje je, da celotno gledano imajo skoraj vsa naselja v okolici mesta pozitiven prirast, medtem, ko je za samo mesto v zadnjih dvajsetih letih značilen močan upad prebivalstva

(-3352). Mogoče je malo vzpodbudno dejstvo, da se je trend od obdobja največjega upada med leti 2001 in 2005, nekoliko umiril, še vedno pa je selitveni prirast negativen tudi v obdobju med 2011 in 2015, ko je bila razlika med odseljevanjem in priseljevanjem najmanjša. Po vzoru procesov opisanih v teoretičnem delu lahko torej opazamo, da se prebivalstvo mesta seli navzven, predvsem v ravninska območja. Zapisano je še bolj vidno, če primerjamo tudi selitvene priraste sosednjih občin, ki so navsezadnje s Celjem regijsko povezane. Spodnja tabela (tabela 2) tako prikazuje selitveni prirast sosednjih občin, iz katere lahko razberemo, da se glede na prebivalstvo najhitreje širi občina Vojnik s selitvenim prirastom 1200 v zadnjih dvajsetih letih. Sledi ji občina Žalec, ki je imela v zadnjih dvajsetih letih selitveni prirast 1071 oseb, kar potrjuje, da sta glavna trenda širjenja prebivalstva na sever in zahod. Tudi ostale tri okoliške občine imajo za isto obdobje pozitiven prirast, le občina Celje ima skupno gledano negativen selitveni prirast in sicer -505 oseb. Pomembno je opažanje, da se je po konstantnem obdobju padanja trend nekoliko ustavil, občina Celje pa je med leti 2006 in 2010 imela celo pozitiven prirast 320 oseb. Tudi v četrtem obdobju med 2011 in 2015 je vidno zmanjševanje odhajanja prebivalstva, kljub negativnemu prirastu, kar lahko mogoče navežemo na krizno obdobje po letu 2008 zaradi česar so se zmanjšale selitve in novogradnje eno družinskih hiš.

Tabela 6.2: Selitveni prirasti sosednjih občin

	Občina	1996–2000	2001–2005	2006–2010	2011–2015	Skupaj
	Celje	-692	-127	320	-6	-505
S	Vojnik	172	284	402	342	1200
Z	Žalec	365	581	599	-474	1071
J	Laško	-21	44	187	-194	16
V	Šentjur	334	219	181	-55	679
V	Štore	15	38	296	178	500

Vir: Surs (2011); Surs (2012); Surs (2013); Surs (2014); Surs (2015b).

Posledično se regija razvija v somestje, kot sta predvidevala Soja (2016, str. 42) in Sassen (2007, str. 37). Proces je najbolj viden proti vzhodu, kjer sta Celje in Štore preko Teharij že povezani v skoraj neprekinjeni gradnji. Podobno, čeprav nekoliko manj izrazito, je vidno tudi na severu proti Vojniku, ki jih poleg Šmarjete povezujeta še Škofja Vas in Arclin. V Arclinu že leta nastaja tudi nova obrtno poslovna cona, kjer se ustanovljajo predvsem visokotehnološka podjetja (Mik Celje). Nekoliko počasnejše je nastajanje somestja z Žalcem, kjer so zemljišča

zaradi hmeljarstva izrednega pomena za agrikulturo, ter z Laškim kjer to preprečuje hribovit svet.

6.2 Revitalizacijski projekti v Celju

V obrobni mestni četrti so bili v 90ih zgrajeni kar trije veliki trgovski centri, vsi ob pomembni vpadnici in blizini avtoceste. Poleg prostorov namenjenim potrošnji so trgovski centri zagotovili tudi druge oblike zabave oziroma kulturne potrošnje, kar je po Uršiču (2003, str. 10) še ena izmed značilnosti teh prostorov. Razni gostinski lokali, restavracije, kinodvorane, bowling steze, bilijard, cyber caffè, ob enem tudi nogometni stadion in športna dvorana. Mestno jedro, izredno bogato z zgodovino in kulturo, ter dokaj arhitekturno zanimivo pa je posledično izgubilo pomen v očeh skupnosti. Prebivalstvo se izseljuje, trgovci in obrtniki propadajo, umetniki ne ustvarjajo več na prostem, tudi ulični glasbeniki so redek pojav, povrh je mesto zaradi nefleksibilnega prebivalstva izgubilo tudi številne klube in nočne bare, ki so jih v veliki meri nadomestili gostinski lokali z bolj prebivalcem prijaznim delovnim časom. Ljudje, ki so zahajali v mesto, so to storili s točno določenim ciljem in odšli, sprehod po mestu, pa je v večernih urah spominjal na puščavo.

MOC se je zato začela aktivno spoprijemati s problemom. V nadaljevanju bom nekaj ukrepov naštel in jih na kratko opisal, da lahko vidimo uporabo strategij revitaliziranja, ki so opisane v teoretičnem delu. Eden bolj zanimivih projektov je Celeiapark, trgovski center, ki je nastal 2003 in bil za razliko od ostalih trgovskih centrov zgrajen v samem centru mesta. Težava je v tem, da kljub parkirni hiši, nekaj gostinskim lokalom ter lokaciji ob glavni prometnici, center ni nikoli zaživel, iz česar lahko sklepamo, da samo te lastnosti niso dovolj za uspešen prostor potrošnje. Večina trgovin, ki so najele trgovske prostore so kmalu zapustile prostor, odšel je tudi glavni trgovec Špar, danes pa je v centru le nekaj bolj specializiranih trgovin, nekaj lokalov, ter parkirna hiša. Najočitnejša razlika, ki razlikuje Celeiapark od ostalih centrov je, da ni zgrajen v bližini stanovanjskega naselja, kot ostali. Ena izmed možnosti je tudi, da je bilo tržišče v Celju že prenasajeno, zaradi česar center ni dobil dovolj atraktivnih najemnikov.

Po drugi strani pa je MOC, na področju javnih prostorov, skozi leta izvedla kar nekaj uspešnih projektov v centru mesta. V prvi fazi so mestno jedro zaprli za promet in obnovili Trg celjskih knezov ter Knežji dvor, ki so ga preuredili v muzej. Leta 2010 je bila prenovljena celjska tržnica, ki pa zaradi pomanjkanja ostalih dejavnosti, v popoldanskem času popolnoma zamre. Nekaj vsebine je na prostor prinesel projekt »odprta kuhna«, ki pa je omejena le na soboto, pa

še to samo vsakih 14 dni. Na težavo, ki jo imajo podobni prostori je opozarjal Uršič (2003, str. 38), ki pravi, da »Urbanosti ne morejo zagotoviti zgolj veliki in uspešni trgovski prostori v mestnem središču, temveč le povezava med prostori potrošnje in kupom raznovrstnih prostočasnih dejavnosti (bari, gledališča, restavracije, kino itd.), ki privabljajo mešane sloje ljudi in ohranjajo živahen mestni utrip tudi po koncu obratovalnega časa trgovin«. Istega leta je bila dokončana prenova in dograditev knjižnice, ki je od takrat eden najživahnejših prostorov v mestu. Knjižnica pogosto organizira razna predavanja ali okrogle mize, dopolnjuje pa se tudi z gostinskim lokalom, ki je pogosto prizorišče raznoraznih dogodkov. Lokacijsko je umeščena na Muzejski trg, med Pokrajinski muzej Celje in Knežji dvor, kar zagotavlja tudi določen prehod turistov. Zadnji proces je prenova samega trga, ki se v 2018 še vedno izvaja, vendar za trg iz virov ni mogoče zaslediti vzpodbujanja kakšnih družbenih vsebin. Še en uspešen projekt je Mladinski center Celje (MCC), ki združuje Hostel, gostinski lokal in prostore za razne dejavnosti in prireditve. Z nekoliko bolj alternativno kulturo in zanimivim izgledom prostor še najbolj spominja na ljubljansko Metelkovo. Mestna plaža Celje je eden redkih primerov v Celju, ki dokazuje, da prostor za uspešno revitalizacijo ne potrebuje celovite fizične prenove. Mestna plaža je projekt, ki ga je Zavod Celeia Celje izvaja vsako poletje od leta 2009, gre pa za gostinski lokal na nabrežju Savinje, ki nima stalne infrastrukture. Kot lokal obratuje iz zabojnika, poleg navadne gostinske opreme pa vsebuje še ležalnike in viseče mreže, ter oder za prireditve. Prostor je pogosto prizorišče raznih koncertov, nastopov, plesnih večerov in delavnic, težava pa je v tem, da je obratovanje omejeno le na poletne mesece. Pomembna ureditev je bila tudi prenova splavarskega mostu in revitalizacija mestnega parka. Težava, ki jo je občini predstavljal mestni park je, da je bil park v preteklosti redno prizorišče opijanja srednješolcev, zlasti proti koncu tedna. Zaradi vandalizma, ki je spremljal dogajanje, je območje postalo nezaželeno za ostale uporabnike parka, s čimer je izgubilo svoj prvotni namen. MOC je zato pooblastila redarje in varnostne službe ter opijanje v parku prepovedala. Gre za primer, kjer je bila najprej izvedena družbena prenova prostora, šele zdaj pa se načrtuje tudi obnova dotrajanih objektov. Občina tako v 2018 načrtuje prenovo sprehajalnih poti, vodometa, glasbenega paviljona ter novo saditev drevja (»Načrtovane nove aktivnosti«, b. d.).

V mestu lahko opazimo tudi procese Konzervacije. Kot že rečeno je občina obnovila Knežji dvorec, s presledki se že dvajset let obnavlja tudi Stari grad, obnovljena pa je bila tudi Marijina cerkev. Prenove kulturne in sakralne dediščine se bodo nadaljevale tudi v prihodnje, saj je MOC leta 2014 odločila, da bo del proračuna namenjala sofinanciranju obnove. Leta 2014 je tako

namenila 150.000 evrov za Konzervacijo zaščiteneh objektov (»Obnova mestnega jedra«, 2017).

Pomembnejši gradbeni projekti, ki so bili izvedeni v mestnem jedru so še nov urgentni center Splošne bolnišnice Celje, telovadnica 1. Gimnazije v Celju, ter nekateri projekti kjer je šlo po večini za privatna vlaganja. Rebernik (2008, str. 243) nam oriše proces, ki se dogaja pri javno zasebnih partnerstvih in sicer običajno pristojne institucije poskrbijo za pripravo zemljišča, od infrastrukture, do stroškov s pripravo prostorske dokumentacije, zasebni investitorji pa pokrijejo stroške gradnje objekta. Objekti se kot že povedano običajno gradijo za maksimalen dobiček z malo ozira na družbene vsebine. Posledično imajo tri gradnje ob Ljubljanski cesti (Maksimiljan, Špar glazija in Tuš Ljubljanska) skupno dejstvo, da gre pri vseh treh primerih za poslovne prostore v pritličju, garažne hiše in nadstandardna stanovanja v višjih nadstropjih. V teh primerih lahko govorimo o gentrifikaciji območja, podobno lahko rečemo tudi za projekt, ki se načrtuje v mestnem jedru za katerega je v mestnem časopisu (»Reurbanizacija in prenova«, 2017) zapisano: »Najzanimivejši je idejni projekt direktorja podjetja Merkscha, Petra Merksche, ki je pripravljen prenoviti propadajočo stavbo na Glavnem trgu 4 vključno z dvoriščem. Njegova ideja bi lahko bila primer dobre prakse načrtovanja stanovanjske gradnje. Uredil bo 28 sodobnih stanovanjskih enot z vrtovi, zelenicami in otroškim igriščem ter podzemne garaže v dveh nadstropjih. Mesto bo s tem pridobilo kakovostna najemniška stanovanja, ki jih v Celju primanjkuje«.

Mariotti in Koželj (2016, str. 28) opozarjata, da sočasno s procesi prostorskega prestrukturiranja mestno središče v postsocialističnih mestih izgublja stanovanjsko funkcijo in se spreminja bolj v turistično znamenitost kot v bivalni prostor. Celje se je do sedaj torej ukvarjalo predvsem s fizičnim izgledom mesta in prenavljanjem javnih prostorov, ki sicer ponujajo družbene vsebine, a so jih ravno tako ponujale že prej. Prebivalci mesta pa so po drugi strani poročali o slabih bivanjskih razmerah, degradiranih zgradbah, zastareli komunalni infrastrukturi, ter otopelih in nefleksibilnih pristojnih organih. Občina se je v zadnjih letih zato lotila tudi te problematike. Sočasno z obnovo mestnih ulic so celovito prenovili vodovodno, električno in telekomunikacijsko omrežje, zatem pa obnovili 26 stanovanj, ki so namenjena predvsem mladim družinam in upravičencem do neprofitnih stanovanj (»Prvi najemniki«, 2017). Prenova javnih stanovanj je načrtovana tudi v prihodnje tako v starem mestnem jedru kot tudi na drugih nerevitaliziranih območjih in je del 22 milijonskega projekta v katero je vključena še energetska prenova javnih stanovanj in izgradnja novega naselja v mestni četrti Dečkovo naselje (»V načrtu projekti«, 2017). V zadnjih letih je bilo opaziti tudi kar nekaj obnov

fasad tako v jedru mesta, kot tudi v ostalih stanovanjskih soseskah. Praksa je bila posledica projekta EPOurban, evropskega projekta, ki je vključeval 7 mest, namen pa je bil, da se etažni lastniki vključijo v prenovu stanovanjskih zgradb (»EPOurban«, b. d.). Projekt je bil sofinanciran z občinskimi in evropskimi sredstvi, poleg sofinanciranja pa je etažnim lastnikom ponujal tudi svetovanje in pomoč pri organizaciji prenove. Končni cilj projekta je bilo »izboljšanje privlačnosti območij, višanje vrednosti nepremičnin in izboljšanje ekološkega efekta z zvišanjem energetske učinkovitosti (menjava oken, fasad, streh) in posledično znižanje stroškov ter izboljšanje kvalitete življenja« (prav tam).

Leta 2012 je MOC pričela s prenovu mestnih ulic, pri čemer je celovito prenovila dve glavni ulici ter nekaj stranskih. V osnovi gre za olepšave mestnih ulic z novim tlakovanjem, urbanim pohištvom ter spomeniki iz celjske zgodovine. Poleg tega so bili na območjih teh ulic prenovljeni trije trgi, ki jih bom podrobneje predstavil v naslednjem poglavju. Namen same prenove sta bila v prvi vrsti ustvarjanje prizorišnega prostora in turistifikacija. Za trge so namreč predvidene razne prireditve skozi vse leto.

Če s premaknemo nekoliko ven iz strogega centra mesta se v dosti primerih srečamo z zapuščenimi in degradiranimi industrijskimi območji, kot so zgradbe Aera ali Topra, pa v celoti porušeno območje stare cinkarne. Območje stare cinkarne je že dolgo predmet javnih razprav, kjer se je predvideval tehnološki park, ki je bil delno zgrajen 2008, celoten projekt pa je ustavila gospodarska kriza in težave z onesnaženostjo zemlje. Na območju naj bi prav tako vzpostavili poslovno cono, univerzitetno središče in stanovanjske zgradbe. Območje tovarne Aero, ki je bila od 2015 v stečaju, so v vmesnem obdobju najemala manjša podjetja, ki so imela poslovne prostore v upravni zgradbi tovarne, leta 2016 pa je tovarno kupilo podjetje Jolly (»Jolly kupil celjski Aero«, 2016). Del tovarne je bil tudi porušen, kjer se trenutno gradijo trgovski prostori Trgovine Jager. Prav tako velja omeniti še nekatere druge projekte, ki se niso izvajali v mestnem jedru, so pa ravno tako pomembni za Celjane, predvsem iz vidika rekreacije, turizma in prostočasnih dejavnosti. Med pomembnejše sodijo prenova Starega gradu in Celjske koče, obnova čolnarne Špica, ureditev sprehajalnih poti okoli Šmartinskega jezera, ureditev Mestnega gozda, pa tudi izgradnja športnega kompleksa, v katerega sodita stadion Arena Petrol in večnamenska dvorana Zlatorog. Iz vidika varnosti in ekologije so bili urejeni protipoplavni nasipi ob Savinji, zgrajena pa je bila tudi čistilna naprava in regijski zbirni center odpadkov.

MOC skuša revitalizacijo izvesti tudi na družbeni ravni, v prestrukturiranje mesta pa vključiti tudi prebivalce mesta. Ustanovila je skupino Mestni Marketing, ki z raznimi ugodnostmi skrbi

za privabljanje podjetij nazaj v mestno jedro, Zavod Celeia Celje, katerega naloga je z različnimi dogodki delovanje na področju turizma in predvsem kulturnega dogajanja v mestu, ter mestni časopis, ki prebivalce obvešča o projektih na področju revitaliziranja. Zanimiva je tudi uvedba portala Servis 48, kjer prebivalci s pomočjo interaktivnega zemljevida občino obveščajo o različnih težavah, ter podajajo pobude, ki se tičejo prostora. Za mestno jedro je načrtovana tudi nova prometna strategija, ki naj bi mestno jedro naredila še bolj prijazno pešcem in kolesarjem, po letih razprav pa bo uvedla tudi javni mestni promet z mestnimi avtobusi (»celostna prometna strategija«, 2017). Promet v Celju je do sedaj deloval večinoma na osebnih avtomobilih in taksijih, javni potniški promet pa je bil omejen na medkrajevne avtobuse.

7 Metodologija

V raziskovalnem delu naloge se ukvarjam z uspešnostjo prenove treh mestnih trgov, pri katerem gre za fizično prenovo ter olepšavo odprtega javnega prostora in zgradb z namenom revitalizacije. Izbral sem tri območja, ki so bila deležna prenove in ki naj bi po mnenju MOC obudila dogajanje v mestu. Gre za glavni ulici v mestu (Stanetova in Prešernova), ki se med seboj sekata in imata tako izredno povezovalno vlogo ter velik pomen za gostince in trgovce. Občina je prostor olepšala še z raznimi kulturnimi spomeniki in arheološkimi izkopaninami, s katerimi naj bi zagotavljala prostorsko raznolikost in atraktivnost. Ulici se na obeh straneh zaključujeta s trgi, ki naj bi postali nosilci kulturnega in družbenega dogajanja. »Trije najpomembnejši trgi mesta: Trg pred Metropolum, Glavni trg in Krekov trg – so s celovito prenovo postali privlačen prireditveni in gostinski prostor za številne družabne, kulturne in turistične dogodke ter s tem postali središča mestnega dogajanja« (Mestna občina Celje, 2014). Z metodo opazovanja z udeležbo (Bučar in drugi, 2000, str. 34; Mesec, 1998, str. 77–80) sem opazoval prostore in štel obiskovalce, s čimer sem skušal dobiti sliko funkcionalnosti prostora. Zanimalo me je kako obiskovalci uporabljajo izbrani prostor pa tudi, če je obisk odvisen od raznih delov dneva, dneva v tednu ter raznega dogajanja na trgu. Uporaba prostora mora biti posledica prenove zato sem obiskovalce ločil na uporabnike prenovljenega prostora, uporabnike gostinskih lokalov, uporabnike trgovin in storitev, ter mimoidoče, saj me je zanimalo tudi kolikšen je pretok ljudi na tem prostoru. V nadaljevanju sem z uporabniki opravil tudi nekaj kratkih strukturiranih intervjujev s polzaprtimi vprašanji (Bučar in drugi, 2000, str. 33) s katerimi sem želel izvedeti kako pogosto obiščejo prostor, kaj je po navadi namen njihovega obiska, kaj pogrešajo na prostoru, kdo bi po njihovem mnenju moral zagotavljati pestrost uporabe in ali se kdaj brezciljno sprehajajo po mestu.

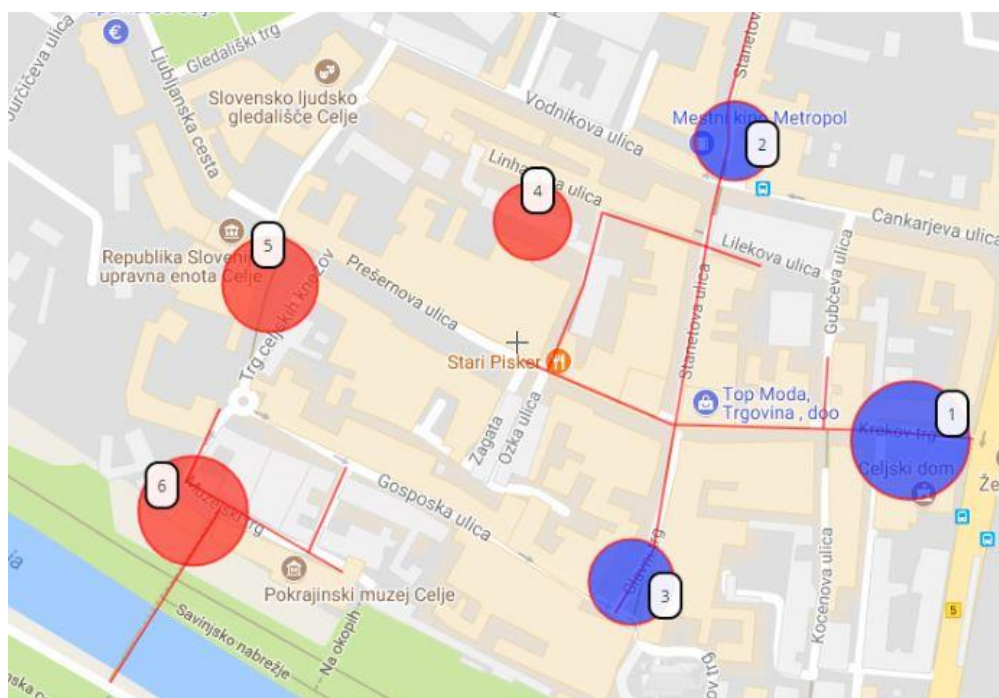
V nadaljevanju bom podrobno opisal prostor raziskovanja in naštel točke interesa. Krekov trg je verjetno najpomembnejši od treh. Ob njem poteka glavna prometna vpadnica, na vzhodni strani pa stoji železniška postaja, kar predvsem v dopoldanskih urah zagotavlja veliko pretočnost prostora. Najpomembnejša točka je zagotovo hotel Evropa s slaščičarno. Na trgu sta tudi dve banki in dve trgovini (Peko, Zlatarna Celje). Kot zgradba zgodovinskega in kulturnega pomena stoji na južni strani Celjski dom. Kot uporabnike sem štel vse ljudi, ki so uporabljali omenjene prostore. Pod uporabnike prenovljenega prostora sem upošteval ljudi, ki so se zadrževali na trgu, ob vodometu ali na igralih v kavarni Evropa. Ena izmed pridobitev trga je

tudi kip Alme Karlin, zaradi česar sem pod uporabnike prenovljenega prostora štel tudi turiste, ki so se zaradi kipa ustavljali.

Trg pred Metropolum zaznamujeta predvsem mestni kino ter kavarna Metropol. Lokal se je po prenovi izredno razširil saj njihov vrt zapolnjuje skoraj celoten prostor z izjemo prehodnega dela ulice in dvignjene platforme, ki v času prireditev služi kot oder. Na trgu sta dve banki, tri butične trgovine, turistična agencija in kiosk s sladoledom. Kot uporabnike prenovljenega prostora sem tako upošteval tiste, ki so uporabljali platformo, kiosk, majhen pitnik in dve stojnici.

Glavni trg je največji izmed prostorov in je kar se tiče same namenskosti še najbolj raznolik. Zaradi velikosti se tukaj odvijajo večje prireditve, koncerti ali gledališke igre. Na trgu so trije gostinski lokali (Oaza, Oscar in restavracija Pr prijateljih), 5 trgovin, turistična agencija, pa tudi dva obrtnika in umetniški atelje. Trg je tudi najbogatejši z raznimi zgodovinskimi atrakcijami. Kužno znamenje je tukaj že dolgo, s prenovo pa je na trgu tudi rekonstruiran mozaik in majhen muzej izkopenin, ki so jih našli med prenovo. Ob gostinskem lokalu je občina uredila majhno igrišče za otroke in klopi za posedanje. Kot uporabnike prenovljenega prostora sem upošteval uporabnike igrišča in klopi ter ljudi, ki so si ogledovali zgodovinske ostanke.

Slika 7.1: Mestno jedro s pomembnimi točkami

Vir: Google maps (2018).

Na sliki 1 so z rdečo črto označene prenovljene ulice, z rdečimi krogi so prenovljena pomembna območja, z modro pa trgi, ki so pomembni za to raziskavo. 1. Krekov trg, 2. trg pred Metropolom, 3. Glavni trg, 4. Tržnica, 5. Trg celjskih knezov, 6. Muzejski trg.

Vsakega od treh trgov sem obiskal devetkrat, saj sem želel videti kako prostor funkcionira ob različnih delih dneva (zjutraj, popoldne in zvečer). Štetje sem izvajal v mesecu juniju ob ponedeljkih, četrtnih in sobotah. Z izbiro dneva v tednu sem želel videti kontrast med ponedeljkom, ko naj bi prostor bil bolj prazen, med četrtno, ko naj bi bil običajen tedenski dan in soboto, ko sem zaradi prostih dni pričakoval večji obisk. Vremenske razmere niso vplivale na potek raziskave. Ob vsakem opazovanju sem na lokaciji ljudi prešteval eno uro, prostora pa nikoli nisem obiskal dvakrat v istem dnevu. S tem sem želel zagotoviti tudi, da ne bi podatki za en prostor bili čisto odvisni od enega dneva, ki je lahko z vidika števila obiskovalcev, izredno slab ali zelo dober. Kot obiskovalca prenovljenega prostora sem štel vsakogar, ki se je vsaj minuto zadrževal na prostoru. Obiskovalec gostinskega lokala je postal vsakdo, ki je sedel na obratovalni prostor lokala, obiskovalec prostorov ekonomskega značaja pa je tisti, ki je zavil v katerokoli trgovino, banko, obrt.

Z uporabniki sem opravil tudi strukturirane intervjuje, pri čemer sem kot pogoj pri vzorčenju zaradi primerjalnosti s preteklostjo postavil, da mora biti vprašani starejši od 40 let. Vprašanja, ki sem jih postavljala ljudem so bila:

1. Kako pogosto se zadržujete v centru mesta?
2. Kaj je po navadi namen vašega obiska v mestnem jedru?
3. Se vam zdi, da prostor dobro funkcionira v smislu: 1. dogajanja, 2. bivanjskosti, 3. potrošnje?
4. Kaj najbolj pogrešate v prostoru? Kaj bi dodali mestu?
5. Kdo bi po vašem mnenju moral zagotavljati pestrost dogajanja v mestnem jedru? Je to občina, gostinci, kulturniki?
6. Če primerjate stanje 25 let nazaj z današnjim, se vam zdi da je mesto delovalo bolj živahno, bolj izkoriščeno v prostorskem smislu ali ne?
7. Leta 2014 je MOC izvedla celovito prenovo fizičnega izgleda mestnih ulic, katere namen je zagotoviti tudi nekaj prizoriščnih prostorov in s tem obujanje mestnega jedra. Opažate kakšne pozitivne spremembe v primerjavi z obdobjem pred prenovo?
8. Se kdaj brezciljno sprehajate po mestu ter samo opazujete dogajanje?

8 Prikaz podatkov

Pridobljene podatke sem zapisal v tabele, ki sem jih uredil glede na prostor raziskovanja.

8.1 Krekov trg

Od treh prostorov še najbolje deluje Krekov trg. Prostor dejansko daje občutek polnosti in uporabnosti. Glavni nosilec na trgu je Hotel Evropa, ki ima v spodnjih prostorih priljubljeno slaščiarno, kjer se je med štetjem zadrževalo tudi največ uporabnikov. Ko je MOC prenovil trg, so svojo dejavnost razširili še na eno stran hotela, medtem ko so z zaprtjem restavracije Mcdonalds najeli tudi prostor na drugi strani vrta. Na trgu so klopi za posedanje, kjer so se večinoma zadrževale mlade družine, saj je na sredini trga velik vodometa, s katerim so se ljudje hladili. Ob panojih z zgodovinskimi dejstvi Celja se je ustavljalo nekaj turistov, sicer pa večjih skupin ni bilo zaznati. Celjski dom, ena najlepših znamenitosti in turistično informativni center je ob vseh štetjih skupaj obiskalo le 17 ljudi. Za čas raziskave se je na trgu odvijalo tudi nekaj dogodkov (koncert, kolesarska dirka), ki so dobro zapolnili prostor, vendar jih v raziskavi nisem upošteval, saj ne odražajo vsakdanjega stanja. Ob robu trga stojita tudi dve trgovini katerih obisk je bil zelo slab, v najboljšem primeru jih je obiskalo 14 ljudi. Podobno lahko rečemo za dve banki, kjer imamo v najboljšem primeru 30 skupnih obiskovalcev. Sama ekonomska funkcija prostora je torej zelo slaba. Tudi trg bi sam po sebi deloval izredno prazno, če ne bi bilo tu gostinskega lokala, ki je poskrbel za večino obiska. Tudi večina uporabe prenovljenega prostora je dejansko posledica gostov v gostinskem lokalu. Veliko ljudi na primer kupi sladoled v slaščiarni in se nato premakne na trg.

Tabela 8.1: Uporabniki Krekovega trga

Krekov trg	lokacija	Prenovljeni prostor	Gostinski lokali	Trgovine, banke	Mimoidoči
Ponedeljek	9:00–10:00	8	103	27	217
	15:00–16:00	28	119	36	248
	21:00–22:00	44	89	0	97
Četrtek	9:00–10:00	11	113	35	201
	15:00–16:00	19	121	41	198
	21:00–22:00	61	137	0	137
Sobota	9:00–10:00	55	143	17	164

	15:00–16:00	29	63	0	92
	21:00–22:00	73	163	0	84

Največji obisk prenovljenega prostora (73) je bil v soboto zvečer, ko je bil hkrati tudi največji obisk gostinskega lokala (163). Tudi na splošno gledano je prostor najbolj obiskan ob večerih, ko je nekoliko manj vroče. Najslabši čas na splošno je v soboto popoldne, ko je prostor vsega skupaj obiskalo 92 ljudi. Najslabši obisk prenovljenih prostorov sem beležil v ponedeljek zjutraj (8) in v četrtek zjutraj (11), ko so ljudje v službi, hkrati pa takrat beležim tudi visoke številke mimoidočih, pri čemer lahko sklepamo, da hitijo v službo ali v šolo. Bližina železniške postaje in parkirišča zagotavlja veliko pretočnost ljudi. Najslabši je obisk prostorov ekonomske funkcije (bank, trgovin), kjer lahko s pogledom na tabelo ugotovimo tudi hitro zapiranje poslovalnic. Večinoma se prostori odpirajo ob 9:00 in zapirajo ob 19:00 z izjemo bank, ki se zapirajo že prej. Tudi na splošno je večina obiskovalcev prostorov ekonomske funkcije obiskala banke in ne trgovine. Najboljši obisk trgovin sem opazil v ponedeljek (36) in četrtek (41) popoldne.

Nekatere številke v tabeli se slišijo dokaj visoke, zato je potrebno opomniti, da gre za obisk, ki se je zgodil v roku ene ure. Zato je smiselno izračunati tudi kakšen je bil prehod ljudi, recimo v eni minuti, ali pa koliko novih ljudi je prišlo v gostinski lokal na minuto. Največ uporabnikov prostora na splošno sem beležil v soboto zvečer, ko je prostor v eni minuti povprečno obiskalo 3,93 ljudi. Najslabši obisk na splošno je bil v soboto popoldne (1,53), v ponedeljek popoldne pa sem beležil največji mimohod in sicer 4,13 oseb na minuto.

Kljub temu, da gre za velik javni prostor, kjer hodi mimo veliko število ljudi, nisem za čas raziskovanja zasledil nobenega uličnega nastopača, umetnika, glasbenika, kar lahko pripišemo temu, da ima velik del trga v najemu hotel Evropa. Potrebno pa je poudariti, da je to trg, ki ga je MOC predvidela za večino glasbenih oz. kulturnih dogodkov. Tako poletni, kot tudi decembrski koncerti se odvijajo na tem trgu, kar je bilo prej rezervirano za Glavni trg, kjer se sedaj odvijajo le večji dogodki. Na Krekov trg je bilo predstavljeno tudi silvestrovanje, ki je prej potekalo na Trgu Celjskih knezov.

8.2 Trg pred Metropolom

Tudi za Trg pred Metropolom lahko rečemo, da je glavni nosilec dejavnosti gostinski lokal. V svoji drugi funkciji kot kinodvorana, se je Metropol po pojavu velikih kinematografov moral

usmeriti v predvajanje manj znanih filmov, za podobno alternativnega pa je veljal tudi gostinski lokal. Kmalu po prenovi trga je lokal prevzel znani celjski gostinec, s čimer je lokal v veliki meri izgubil svojo posebnost. Tudi tokrat je lokal zelo povečal območje delovanja, tudi na dvignjeno platformo, ki jo je občina namenila raznim dogodkom in prireditvam. Kljub temu, da je projekt izvedla MOC, pa je vso družabno dogajanje na trgu prepuščeno Mestni kavarni Metropol.

V sredini je postavljen kiosk s sladoledom, zaradi česar je platforma z lesenim robom za sedenje, izredno koristna in tudi zasedena. Ob večernih urah je privlačna tudi za rolkarje in razne družbe, ki na njej posedajo. Trgovska vloga prostora je napram Krekovemu trgu malo večja, glavni razlog za to pa je market Mercator, ki stoji na trgu. Določeno funkcijo ima tudi Nova KBM banka. Turistične funkcije prostora kljub nekaterim atrakcijam in lepšim arhitekturnim dizajnom ni bilo opaziti. Število turistov na trgu je bilo v času mojega raziskovanja zanemarljivo.

Tabela 8.2: Uporabniki trga pred Metropolom

Trg pred Metropolom	lokacija	Prenovljeni prostor	Gostinski lokali	Trgovine, banke	Mimoidoči
Ponedeljek	9:00	6	57	43	202
	15:00	32	33	56	161
	21:00	25	91	0	87
Četrtek	9:00	4	73	39	185
	15:00	20	66	41	122
	21:00	37	70	0	105
Sobota	9:00	43	173	30	253
	15:00	17	68	0	128
	21:00	61	180	0	79

Prostor je bil tudi tokrat najbolj zaseden v soboto zvečer, ko je gostinski lokal obiskalo 180 ljudi, vse obnovljene prostore (platformo, pitnik, kiosk) pa 61 ljudi. Zanimivo je, da sem hkrati beležil tudi najmanjši mimohod. Vse kaže na to, da so ljudje na prostor prihajali s točno določenim namenom, mimohod pa je manjši saj so trgovine zaprte, prav tako imajo ljudje prost dan. Dobro obiskan je prostor bil tudi v soboto zjutraj, ko je kavarno obiskalo 173 ljudi, prenovljen prostor pa 43 ljudi. Tudi največ mimoidočih sem zabeležil v soboto zjutraj (253) kar

je v povprečju 4,21 ljudi na minuto. Trgovine so bile najbolj obiskane v ponedeljek zjutraj (43) in ponedeljek popoldne (56). Kljub temu, da so razlike z ostalimi dnevi relativno majhne, je razlog za povečan ponedeljkov promet, najverjetneje vikend, ko so trgovine zaprte. Najmanjšo rabo prenovljenega prostora sem beležil v ponedeljek (6) in četrtek (4) zjutraj. Ko ljudje odhajajo na delo in verjetno nimajo časa posedati po trgu. Takrat lahko opazimo tudi majhnost razmerja med uporabniki in mimoidočimi. Na splošno je največ ljudi uporabljalo trg v soboto dopoldne, ko ga je v eni uri obiskalo 246 ljudi, ali 4,1 na minuto. Najmanj uporabnikov tudi tokrat opažam v soboto popoldne (85), ko je število uporabnikov v minuti znašalo 1,4.

8.3 Glavni trg

Glavni trg je največji izmed treh, na njem je tudi največ raznolikosti v smislu ponudbe. Za razliko od ostalih dveh prostorov, tukaj nimamo dominantnega gostinca, ki bi narekoval zgodbo celotnega prostora, temveč si prostor delijo trije, do nedavnega štirje, še dva lokala pa sta v neposredni bližini ali takoj za vogali. Žal je prostor tudi najbolj prazen. Eden izmed gostincev odpira lokal samo po potrebi, ob urah za katere ve, da je prostor dobro obiskan, ali pa ob večjih dogodkih na trgu. V času mojega raziskovanja je na trgu potekala proslava ob dnevu državnosti in prostor je bil takrat lepo zapolnjen. Gostinci, ki so prisotni na prostoru tudi niso razširili svoje dejavnosti, kot sta to naredila druga dva, zaradi česar je morala MOC najti druge rešitve kako zapolniti trg. Prostor je tako poln urbanega pohišstva, okrasnih elementov, klopi, igral za otroke, dobro pa je občina v prostor vnesla zgodovinske elemente, ki so bili izkopani med samo prenovo. Na trgu je tako majhen muzej, s prostim vstopom in info točko, v katerem so vidni ostanki rimske Celeie. Prav tako je na trgu rekonstruiran mozaik, ki je obnovljen ostal na točki, kjer so ga našli. Tako je med opazovanjem bilo mogoče videti tudi nekaj turistov, ki pa so predvsem v dvojicah prehajali čez trg. Turističnih skupin nisem zaznal.

Po številu, na trgu prevladujejo trgovine in razne storitvene dejavnosti. Hitro lahko vidimo, da so trgovine na prostoru že dobro uveljavljene znamke, ki imajo podružnice tudi drugod po Sloveniji in kar je pomembno, po večjih trgovskih centrih (Drogeriemarkt, Ara, Sariko, Biotopic).

Tabela 8.3: Uporabniki glavnega trga

Glavni trg	lokacija	prenovljeni prostor	Gostinski lokali	Trgovine, banke	Mimoidoči
Ponedeljek	9:00	17	31	54	147

	15:00	11	19	38	62
	21:00	33	29	0	138
Četrtek	9:00	26	41	42	108
	15:00	14	28	33	71
	21:00	35	49	0	46
Sobota	9:00	48	67	47	88
	15:00	6	24	0	49
	21:00	19	32	0	75

Trg je bil najbolj obiskan v soboto dopoldne, tako v smislu obiskovalcev prenovljenega prostora (48), kot tudi obiskovalcev gostinskih lokalov (67). Tudi trgovine so bile v soboto dopoldne bolj obiskane (47) od ostalih dni, le v ponedeljek zjutraj sem beležil več obiskovalcev (54), kar je povprečno 0,9 na minuto. Na splošno lahko rečemo, da je obiskanost trgovin izredno slaba, sploh, če upoštevamo tako majhen obisk in veliko število trgovin. Majhen je tudi mimohod. V najboljšem primeru (pon. zjutraj) je trg v eni uri prešlo 147 ljudi ali 2,45 na minuto. Trg je odmaknjen od vseh prometnic in je zaprt v mesto, prav tako pa nima povezovalne funkcije dveh pomembnejših delov mesta saj se kmalu za trgom na južni strani mesto zaključi z mestnim parkom in reko Savinjo. Izredno zanimiva je razlika v mimohodu ljudi med ponedeljkom zvečer (138) in četrtkom zvečer (46), dneva za katera bi po prejšnjih primerih sodeč, lahko rekli, da sta si podobna. Še bolj begajoče je zakaj je v ponedeljek zvečer kljub takšnemu številu mimoidočih, tako slaba obiskanost lokalov ali trga? Med štetjem na tisti večer ni bilo opaziti večjih skupin, le povečano število sprehajalcev. Najslabše je trg obiskan v ponedeljek popoldan (19) in soboto popoldan (24), oboje lahko rečemo tako za prenovljeni prostor, kot tudi gostinske lokale.

8.4 Intervju

Na prostoru raziskovanja sem z nekaterimi uporabniki opravil kratek intervju. Vprašanja so se nanašala na mestno jedro v celoti, zato nisem delal razlik pri lokaciji, na kateri sem intervju opravil. V intervju je privolilo 36 oseb. V nadaljevanju bom predstavil odgovore na posamezna vprašanja, ter za lažjo interpretacijo odgovore pretvoril v odstotke. Vsa vprašanja so odprtega tipa, brez ponujenih podvprašanj. V nekaterih primerih je bilo potrebno podati pojasnilo pri

čemer sem se trudil, da ne bi sugeriral odgovora, ali podajal subjektivnih mnenj. Ponekod sem odgovore, ki so minimalno odstopali v pomenu, kodiral v poenostavljene kategorije.

»Kako pogosto se zadržujete v centru mesta?« Najpogostejši odgovor, ki so ga podali vprašanci je bil »vsak dan«: 17 oz. 47,2 % vprašanih. Naslednji najpogostejši odgovor je »4 do 5x tedensko«: 8, kar znaša 22,2 % vseh odgovorov. Ostali odgovori si po vrsti sledijo: »1x tedensko«: 6 oseb ali 16,6 % , »2 do 3x tedensko«: 3 osebe oz. 8,3% in odgovor »skoraj nikoli ali redko«, kakor sta odgovorili 2 osebi ali 5,5 % vprašanih.

»Kaj je običajno namen vašega obiska v mestnem jedru?« Večina ljudi (12) je odgovorila, da v mestnem jedru živi. Le te osebe prinesejo 33,3 % vseh odgovorov. Naslednji odgovor je bil, da prihajajo zaradi dogodkov, ali pa obiskujejo gostinske lokale. Tako je odgovorilo 10 oseb oz. 27,7 %. Sledijo tisti, ki prihajajo zaradi službe, le teh je 9 oz. 25 % Zaradi nakupov ali opravkov prihajajo 3 osebe, kar znaša 8,3% vprašanih, na sprehod pa običajno prihajata 2 osebi ali 5,5%. Nameni obiska so zelo raznoliki, vidimo pa lahko, da se večina ljudi v mestnem jedru zadržuje, ker tam živi ali pa se zadržujejo na teh prostorih po lastni izbiri.

»Se vam zdi, da prostor dobro funkcionira v smislu: dogajanja, bivanjskosti, potrošnje?« S tem vprašanjem sem želel ugotoviti neko splošno atmosfero oz. zadovoljstvo s trenutnim stanjem v mestu. Z bivanjskostjo, ki sem jo razložil kot kvaliteto bivalnega prostora, infrastrukturo in estetiko, je bilo zadovoljnih 11 oseb (30,5 %), nezadovoljnih 20 oseb (55,5%), 5 oseb oz. 13,8 % ljudi pa ni znalo odgovoriti. Glede potrošnje, izbire trgovin in obiska trgovin je bilo zadovoljnih 14 oseb oz. 38,8%, nezadovoljnih 21 oseb (58,3 %), 1 oseba (2,7 %) pa ni znala odgovoriti. Kar se tiče raznih dogodkov so ljudje malo bolj zadovoljni in sicer je 21 oseb (58,3%) zadovoljnih, 13 oseb (36,1 %) ni zadovoljnih, 2 osebi (5,5 %) pa nista znali odgovoriti.

»Kaj najbolj pogrešate v prostoru? Kaj bi dodali mestu?« Pri tem vprašanju sem dopuščal več odgovorov saj sem želel videti kaj vse bi ljudje spreminjali ali dodajali in ob tem, ko si 5 oseb ne želi ničesar , si ostali ljudje želijo več dogodkov (11), sledijo pa parkirni prostori (8), javni promet (8), več ljudi (7), turizem (7), velika podjetja (5), mladino (5), ulične umetnike (4), več zelenja (4), več trgovin (4), bolj fleksibilni odpiralni časi (4), mir (3), 2 osebi pa menita tudi, da manjka nekaj subkulture. Posebej zanimiv se mi je zdel odgovor starejšega gospoda, ki pravi: » Zakaj se morajo lokali zapirati ob polnoči? Trgovine ob sedmih? Je pa ja poletje. Ljudje zvečer šele vn pridejo, prej je prevroče. Koncerti so prehitro, ker če ne motijo ljudi, ki tu živijo. Mladino so odgnali na obrobja, da ga zdaj pijejo po parku in gozdovih, samim pa se jim ne ljubi

ven iz stanovanja. Ponoči kar čakajo, da se bo kdo drl pred hišo, da lahko kličejo policijo, podnevi pa jamrajo, da se nič ne dogaja».

» Kdo bi po vašem mnenju moral zagotavljati pestrost dogajanja v mestnem jedru?« Namen 5. vprašanja je bil da sem izvedel ali ljudje verjamejo, da je organizacija dogodkov bolj dolžnost mestnih organov ali bolj privatnih združenj, gostincev. 41,6 % (15) ljudi meni, da je organiziranje prireditev in dogodkov dolžnost občine, 27,7 % (10) pa jih meni, da morajo za to poskrbeti gostinci sami. Drugi odgovori, ki so se še pojavljali so: »Vsak malo« s 11,1 % (4), »kulturniki« s 8,3 % (3), »Mladinski centri« s 2,7 % (1), »TIC« s 2,7 % (1). Dve osebi (5,5 %) nista vedeli kako odgovoriti.

»Če primerjate stanje 25 let nazaj z današnjim, se vam zdi da je mesto takrat delovalo bolj živahno, bolj izkoriščeno v prostorskem smislu?« S 41,6 % (15) oseb prevladuje mnenje, da je mesto pred četrto stoletja delovalo bolj živahno. 11 oseb ali 30,5 % jih meni obratno, oz. da je v mestu bolj živahno danes, 7 ali 19,4 % meni, da je stanje enako, 3 (8,3%) pa niso znali odgovoriti na vprašanje.

»Leta 2014 je MOC izvedla celovito prenovo fizičnega izgleda mestnih ulic, katere namen je zagotoviti tudi nekaj prizoriščnih prostorov in s tem obujanje mestnega jedra. Opažate kakšne spremembe v primerjavi z obdobjem pred prenovo?« Ljudje so večinskega mnenja, da se kažejo dobri učinki prenove. Takšnega mnenja je 27 ljudi oz. 75%. Takšnih, ki mislijo, da zaradi prenove ni vidnih učinkov je 7 (19,4 %). 2 osebi (5,5%) nista vedeli kako odgovoriti.

»Se kdaj brezciljno sprehajate po mestu ter samo opazujete dogajanje?« S tem vprašanjem sem hotel preveriti Uršičev pojem Flanerstva, ki je po njegovem prava redkost današnjega časa (2003, str. 9). Zanimivo je, da so ljudje večinsko odgovorili, da to počnejo. Z da je odgovorilo kar 31 oseb ali 86,1% vprašanih. Samo 5 (13,9 %) je odgovorilo, da tega ne počnejo.

9 Analiza

Prva ugotovitev, ki jo lahko razberemo iz zbranih podatkov je, da obravnavani trgi ne morejo funkcionirati brez gostincev. Gostinski lokali so v vseh treh primerih najbolj uporabljeni elementi prostora. Če temu dodamo še uporabnike prenovljenih prostorov, ki so v polni meri ustvarjeni za udobje uporabnika, lahko hitro uvidimo, da je funkcija mestnega jedra Celje v veliki meri prostočasna. Hočevar (2000a, str. 41) loči med inštrumentalno urbano prostorskostjo, ki je nujna za potrebe posameznika, ter refleksivno urbano krajevnostjo, kjer je urbani prostor cilj zadrževanja v njem. Za ljudi, ki v mestu živijo (33,3 % vprašanih) bi lahko rekli, da verjetno uporabljajo vse našteje funkcije prostora, temu pa lahko dodamo še 27,7 % ljudi, ki običajno prihajajo zaradi prireditev ali gostinskih lokalov in 5,5 % oseb, ki prihajajo na sprehod. Za proučevane prostore bi tako lahko rekli, da gre v večji meri za refleksivne urbane prostore.

»Javni prostor, ki je bil v modernizmu zasnovan na demokratičnem konceptu, se v sodobnem mestu na podlagi globalnih interesov kapitala preoblikuje v internacionaliziran prostor brez lastne identitete« (Bugarič, 2006, str. 5). Gostinci so zaradi svojega velikega pomena v mestu, verjetno tudi vlagatelji in odločevalci v tem, kako naj se prostor razvija. Lahko samo predvidevamo, a najverjetneje je tudi pri tem projektu šlo za določena privatna vlaganja podjetnikov, ki so ob prenovi imeli od tega koristi. Na dveh trgih sta glavna gostinca razširila vrtove na obe strani prehodne poti in medtem, ko sta lokala sicer lepo obiskana in skrbita tudi za velik delež kulturnega dogajanja v mestu pa je potrebno poudariti, da prihaja zaradi takšnih vlaganj v javne prostore do standardizacije po zgledu množične kulture in kljub temu, da gre za javni prostor, na njem ne bomo našli raznolikih družb ali raznoliškega dogajanja. Ponudba je vseskozi enaka, kot tudi ciljna in dejanska publika. Na takšnih prostorih razne subkulture in ulični umetniki, ki so bili v nekaj primerih tudi odgovor na vprašanje, kaj ljudje pogrešajo, ne morejo ali nimajo želje, biti prisotni in ustvarjati. Na problem standardizacije opozarja Bugarič (prav tam, str. 6) ki pravi, da »akterji mesta postajajo marionete ekonomskih interesov peščice bogatih, ki s svojimi odločitvami uravnavajo pretok večine kapitala in s tem usmerjajo tudi razvoj javnega prostora.«

V realnosti je MOC do leta 2014 prostore uredila, večino kulturno dogajanje pa prepustila gostinskim lokalom ter jim omogočila širjenje vrtov na prenovljen prostor. Manjši in neuveljavljeni gostinci, ki so bili v zadnjih letih prisotni na območju (Pivnica Friderik, Prangers pub, restavracija Puccini) so se morali umakniti. Realnost se torej niti ne sklada z željami

uporabnikov, ki večinsko menijo (41,6 %), da bi morala dogajanje v prostoru prirejati občina. Gostinci zaradi obetov po zaslužku v veliki meri sledijo »mainstream« smernicam, zato se tudi razni dogodki v veliki meri ponavljajo oz. se ponavlja zvrst, ki deluje. Kulturniki, kot so gledališčniki ali vizualni umetniki, ki bi ravno tako lahko prirejali dogodke na prostem, so izvzeti iz dogajanja po mestu.

Kljub velikemu mimohodu lahko opazimo, da so prostori potrošnje, kjer mislim predvsem na trgovine, zelo slabo izrabljeni. To lahko razvidimo iz tabel, prav tako pa iz intervjuja, kjer je na vprašanje o namenu obiska, le 8,3 % vprašanih odgovorilo, da prostore uporabljajo za nakupovanje. S tako majhnim obiskom torej ni čudno, da trgovska funkcija mesta zamira. Razne trgovine in butiki, ki še vztrajajo v prostoru so v veliki večini del verige podjetij, ki imajo poslovalnice na več lokacijah in predvsem v trgovskih centrih od koder se financirajo in vzdržujejo svoj obstoj (Sariko, Ara, DM, Merot, Mladinska knjiga, Dzs, Zlatarna Celje). Prostore kjer so trgovci propadli so nadomestila razna podjetja, ki za svoj obstoj ne potrebujejo obiska, saj je njihovo obratovanje odvisno od spleta ali dela na terenu. Takšen primer so npr. turistične agencije, ali odvetniške pisarne, pa tudi kakšne storitve, ki še nimajo konkurence drugod.

»Prehod v postmoderno družbo spreminja merila družbenega razvoja. Presoje, ki so prej temeljile pretežno na ekonomskih kazalcih, postajajo vse bolj nezadostne. Kakovost življenja postaja središčna kategorija in merilo družbenega razvoja« (Kos, 2002, str. 33). Če upoštevamo Kosovo navedbo, lahko tudi razumemo zakaj mesta več svoje pozornosti posvečajo dodajanju okrasne plastike, kot pa privabljanju poslovne sfere. Mestna središča so nekoč bila center življenja, ker je bila to nuja. Alternativ, kot jih poznamo danes, ko je preživljanje časa v mestnem središču izbira, ni bilo. Velika večina nujnih opravkov je bila vezana na mestno središče, medtem, ko lahko danes govorimo o mestu kot prostoru udobja. Ljudje v mestih preživljajo svoj prosti čas, zaradi česar se pristojni trudijo mesta narediti čimbolj uporabniku prijazne. Zapiranje mest za promet je ena najbolj znanih današnjih praks in je mogoča zato, ker promet v samem jedru, če izključimo razne dostave in intervencije ni več nujen. Mesta tako spreminjamo v ogromno promenado, ki jo uporabljamo kadar jo želimo. Potemtakem je potrebno v prostor vnesti čim več vsebin, ki delajo mesto raznoliko in zanimivo za vse okuse, hkrati pa je potrebno skrbeti za kvaliteto življenja v mestu. Ljudje so na splošno zadovoljni z družbenimi vsebinami, saj je 58,3% vprašanih zadovoljnih s kulturnim dogajanjem po mestu. Kljub temu si 11 vprašancev želi več dogodkov, 7 oseb pogoša več ljudi, 7 ljudi pogoša turizem, 5 oseb je opozorilo na odsotnost mladih, 4 osebe bi si želele več ulične umetnosti, 2

osebi pogrešata subkulture, prav tako pa 4 osebe opozarjajo na to, da se lokali in trgovine prehitro zapirajo. Po drugi strani so ljudje opozarjali na težave z bivanjskostjo kjer je s kvaliteto bivalnega prostora, infrastrukturo ter dostopnostjo nezadovoljnih 55,5 % vprašanih. Pogrešajo predvsem parkirne prostore (8) in javni promet (8), ki v Celju praktično ne obstaja. Celjani so v tem vidiku zelo odvisni od taksi služb. 4 osebe bi si želele več zelenja, 3 osebe pa želijo mir in tišino. Slednje je tudi zelo problematično pri ustvarjanju živahnega okolja, saj si interesi stanovalcev in obiskovalcev velikokrat pridejo navzkriž. Med raziskovanjem sem na trgu pred Metropolom obiskal tudi koncert ene izmed znanih glasbenih zasedb, ki se je zaradi prijave policiji končal predčasno.

Flaneur je po Uršiču (2003, str. 9) naključni obiskovalec, sprehajalec ki brez ciljno tava po mestu in išče ulični spektakel, prizorišče. Zanimivo je, da Uršič opozarja na odsotnost te navade, medtem, ko je 86,8 % intervjuvancev odgovorilo, da to počnejo radi. Moje mnenje je, da se Celjani podzvestno zavedajo težav, ki jih ima mestno jedro. Ljudje si želijo družbenega dogajanja, dogodkov. Med raziskovanjem sem kar nekajkrat naletel na nabito polne prostore, ko se je na trgu odvijal kakšen koncert in po drugi strani apokaliptično praznino ostalih območij. To mi daje misliti, da Celjani zavestno iščejo kulturno dogajanje, pa naj bo kakršnokoli. S tem namenom »flanirajo«. Z družinami ali prijatelji se odpravijo na sprehod po mestu, kjer obhodijo vse prizoriščne točke in poiščejo nek spektakel. Na tej točki velja še enkrat poudariti, da so bili razni dogodki, ki so se odvijali po mestu izvzeti iz raziskovanja, saj sem želel zagotoviti iste pogoje za vse prostore, ob vseh urah raziskovanja.

Za konec ostane še percepcija prostora v očeh obiskovalcev v primerjavi s preteklostjo. S tem namenom sem ljudi spraševal kako se spominjajo mesta pred 25 leti. Zanimivo je, da kar 30,5 % vprašanih verjame, da je mesto danes bolj živahno kot nekoč. 19,4% jih meni, da je stanje približno enako, 41,6 % pa pravi, da je bilo leta 1992 dogajanje bolj pestro kot danes. Drugo vprašanje se je nanašalo direktno na fizično prenovo leta 2014. Zanimalo me je ali ljudje opažajo kakšne spremembe v družbenosti v primerjavi z obdobjem pred prenovo. 75% ljudi meni, da so se pokazali pozitivni učinki prenove, 19,4 % pa meni, da učinkov ni. Večina ljudi je tako s projektom zadovoljnih in meni, da je fizična prenova mestnega jedra posledično prinesla tudi učinke na družbenost v mestu.

V trenutni fazi lahko rečemo, da je MOC uspešno prenovila prostore in ustvarila nove točke prizoriščnosti, kljub temu pa težko govorimo o revitalizaciji prostora, saj družbene prenove še ne gre zaznati. Na prostorih je spontanost zanimivega dogajanja redka ali nična. Vsi dogodki so skrbno organizirani, s tem pa je polnost prostorov odvisna od specifičnih dni. Če bi se

prostorske funkcije med seboj dopolnjevale, kot je izpostavil Uršič (2003, str. 38) bi prostori morali imeti konstanten pretok in uporabo, ter ne bi smeli biti odvisni od posameznih dni v tednu, kot tudi ne od ure v dnevu. V realnosti so ti prostori polni samo ob določenem času, saj imajo prostočasno funkcijo, manjka pa jim instrumentalnost, torej nuja, da so ljudje tam. Na splošno gledano se je Celje v zadnjih letih veliko ukvarjalo z obnovo zgradb in javnih prostorov, kar daje vtis, da se fizična prenova dojema kot predpogoj za revitalizacijo prostora. Pristojni najprej poskrbijo za estetsko olepšavo prostora, šele nato, če sploh, se v prostor uvajajo nove družbene vsebine. Primer tržnice je dober dokaz da sama obnova prostora še ne pomeni revitalizacije. S tržnico je MOC dobila uspešen prostor potrošnje, ki je ob dopoldanskih urah dobro izkoriščen, a ima prostor le eno funkcijo in ne moremo pričakovati, da bodo branjevke skrbele za dogodke na trgu. Obnova prostora je tako sama sebi namen pri čemer je občina pripravila prostor in pričakovala, da bodo ljudje zgolj zaradi obnove uporabljali prostor.

A vidimo lahko tudi, da se v Celju stvari počasi premikajo v pravo smer. Obnova javnih prostorov, konzervacija in turistifikacija so bile osnove na katerih skuša Celje zdaj privabiti v mesto še stanovalce, podjetja in turiste. Obnova javnih stanovanj in napovedi novih renovacij je gotovo premik v pravo smer pri privabljanju ali ohranjanju prebivalcev, kar sem prikazal tudi s selitvenim prirastom za mesto Celje, kjer je razvidno, da se je odhajanje prebivalstva v zadnjih desetih letih kljub negativnemu prirastu umirilo. V Celju se sicer kažejo določeni simptomi gentrifikacije, vseeno pa se zdi, da občina spretno ohranja razmerje med zasebnimi investicijami, ki so namenjene profitu in med naložbami, ki so bolj neprofitno naravnane. Večje težave Celju povzroča privabljanje trgovcev v središče mesta, kjer glede na podatke raziskave beležim slab obisk, ob sprehodu po mestu pa lahko opazimo tudi kar nekaj zapuščenih prostorov. Turizem je še eden izmed neizkoriščenih potencialov in čeprav je Celje v fizičnem smislu pripravilo podlago, ki turistu omogoča širok nabor aktivnosti, je Celje še vedno izvzeto iz t.i. turističnega polkroga Slovenije, ki obsega zahodni del Slovenije z Gorenjsko, Ljubljano in Primorsko v ospredju. Število nočitev in obiskov naj bi se sicer v zadnjih letih povečalo (»Celje z okolico«, 2016), a občasni turisti, ki so v času raziskovanja krožili po mestu niso dovolj, da bi lahko govorili o množičnem turizmu.

10 Ideje za prihodnost

Na podlagi odgovorov na vprašanje o tem kaj obiskovalci pogrešajo sem skušal v tem poglavju podati nekaj predlogov in rešitev tako za fizično kot tudi družbeno prenovu mesta. MOC je v svoji Strategiji razvoja starega mestnega jedra (SMJ) zapisal: »Staro mestno jedro Celja bo leta 2020 živahen in udoben, raznolik, kreativen in samozavesten ter v kakovost usmerjen življenjski prostor (»Strategija razvoja«, b. d.)«. Osnovna cilja strategije sta povečati pestrost ponudbe in dvig kakovosti bivanja v mestu, bolj konkretno pa ustvariti storitveno in nakupovalno mesto, razviti kulinarični turizem, ustvariti kvaliteten življenjski prostor in preko kulture ozaveščati o zgodovini Celja (prav tam).

Na področju bivanjske kvalitete je osnovni cilj občine privabiti čim več prebivalcev. Celje je v zadnjih letih naredilo velik korak na tem področju, še posebej z vlaganjem v javna stanovanja, ki jih oddajajo socialno šibkim, podjetnikom in mladim družinam. Najemniška stanovanja so vzrok za večjo prostorsko mobilnost zaradi česar se lahko procesi odvijajo hitreje. Z obnovo fasad se izboljša tudi energetska učinkovitost zgradbe, ki izboljšuje kvaliteto bivanja zaradi česar sta ti strategiji zelo dobrodošli. S kombiniranjem prenove javnih stanovanj in prenove, ki jo izvajajo zasebni vlagatelji v mesto ne bodo le privabili višjih slojev in zamenjali socialne strukture prebivalcev, kot je to značilno za gentrifikacijo, temveč bodo obdržali trenutne prebivalce in pridobili nove. Kombinacija obojega omogoča heterogeno prebivalstveno strukturo, kar prinaša tudi raznolikost dejavnosti. A vendar velja opozoriti, da sama prenova ni dovolj, saj mora mesto postati ciljna destinacija iskalcev stanovanj. Zato je reševanje bivanjske problematike zelo kompleksen proces, ki se mora nujno dopolnjevati z ostalimi strategijami revitalizacije. Ena od težav, ki jih zaznavam je, da v Celju ni študentskega doma, zaradi česar so študenti primorani živeti bodisi v dijaškem domu ali zasebnih nastanitvah. Možna rešitev bi bila preoblikovanje prostorov stare Ekonomske šole, ki je zaradi upadanja števila dijakov predstavila svoje prostore na drugo lokacijo. Zgradba, v kateri je v preteklosti že bil dijaški dom, je v lasti Ministrstva za šolstvo, pristojni pa se ne morejo dogovoriti glede nakupa objekta (Einspieler, 2017).

Parkirišč je v Celju dovolj, primanjkuje jih le v mestnem jedru, na kar so opozorili tudi intervjuvanci, večina parkirišč v mestu pa je situirana v neposredni okolici centra. Parkirišča so seveda nujna stvar, sploh če hoče MOC zagotoviti obisk v mestu, a so hkrati ogromna potrata prostora. Seveda je smiselno razmišljati o garažnih hišah, najboljše o podzemnih, ki ne uničujejo celotne podobe mesta. Težava s centrom Celja je, kot tudi marsikje drugje, da bo ne glede na

lokacijo gradnje, območje tudi arheološko najdišče. A z garažnimi hišami bi Celje pridobilo ogromno prostora, ki bi lahko bil bolje porabljen, na lokacijah bi npr. lahko gradili nizke večstanovanjske zgradbe. Glede na celostno prometno strategijo, ki jo načrtuje MOC in predvideva mestno jedro, ki bo namenjeno pešcem in kolesarjem, bi lahko po vzoru ljubljanskega Bicikelj-a podobno omogočili tudi v Celju.

Vprašanci so opozorili tudi na pomanjkanje zelenih površin, ki jih je v samem jedru mesta res malo, gotovo pa jih je možno umestiti na javni prostor. Prenovljeni deli ulic, delujejo monotono in enobarvno, zato bi nekaj zelenih površin pripomoglo k pestrosti in kvaliteti prostora. Prav tako v Celju ni javnih stranišč, ki so nujna pridobitev predvsem za obiskovalce. Še eno težavo predstavljajo zbiralniki odpadkov, ki uničujejo estetsko podobo in zlasti v poletnih mesecih širijo smrad po mestu. Po vzoru nekaterih drugih mest, bi lahko tudi v Celju zgradili podzemne zbiralnike odpadkov. Tudi konzervacija je dobrodošla, seveda dokler ne postane prevladujoča strategija v mestu, zato se mora MOC omejiti le na nekaj zgradb, ki višajo prepoznavnost mesta. Tri takšne zgradbe v Celju so Celjski dom, del Knežjega dvorca in Pokrajinski muzej.

Pri družbeni revitalizaciji mesta bi morala MOC prvotno vzpodbujati raznolikost in poudarjati lokalnost. Eden glavnih ciljev MOC je, da zagotovi pestro ponudbo turizma. Pri turizmu je prva težava, ki jo zaznavam, da Celje iz svoje bogate zgodovine ne zna ustvariti celovite zgodbe. Obiskovalca bi morala zgodba o celjskih knezih spremljati na vsakem koraku v smislu animacij, umetniških del, artefaktov in prireditev. Stari grad pogosto organizira »srednjeveške dneve«, animacije pa se na gradu v toplejših mesecih izvajajo vsako soboto in nedeljo. Zdi se mi smiselno, da bi se ti dogodki periodično izvajali tudi v mestnem jedru. Tudi oglaševanje turistične ponudbe je bolj slabo, tako v mestu kot na spletu. Na področju kulturnih dogodkov v mestu je potrebno vzpodbujati dogodke na odprtih javnih prostorih. V praksi Celja so to običajno koncerti, vsekakor pa bi lahko organizirali tudi druge oblike nastopov, kot npr. gledališke igre, recitale, predavanja, okrogle mize ali kino na prostem. Po vzoru grškega amfiteatra bi lahko občina zgradila miniaturno verzijo z nekaj polkrožnimi tribunami, stalnim odrom in vso potrebno opremo, ki bi omogočal nastop vsakomur, ki bi si to želel. Zagotovo bi prostor, ki je namenjen izključno javnemu nastopanju, privabil razne umetnike, ki se drugače ne uspejo predstaviti širši javnosti, ravno tako pa bi prostor privabil radovedno publiko, za katero sem skozi opazovanje in intervju ugotovil, da si takšnega dogajanja želi. Primerna bi bila npr. Muzejski trg ali Glavni trg. V Franciji je podjetje SNCF na železniške postaje namestila klavirje, na katere so lahko igrali obiskovalci (Moussaïan, b. d.) Rezultati iniciative, ki jih najdemo na spletu so vzpodbudni in dajejo vtis, da bi kaj podobnega uspelo tudi pri nas.

Za območje Topra, ki je nekoliko odmaknjeno od mestnega jedra in tudi prebivalcev, so se v preteklosti že podajale ideje o avtonomni kulturni skupnosti, kakršno poznamo na Metelkovi ulici v Ljubljani. Metelkova je v Ljubljani pokazala, da je možno staro degradirano območje spremeniti v nekaj posebnega, alternativnega, ki omogoča prostor za kulturnike, umetnike, prav tako pa je center nočnega življenja in turistična znamenitost Ljubljane. Celjani so z Mladinskim centrom Celje že pokazali, da želijo mladi prostore na katerih se ne počutijo ujete v konformen svet odraslih, zato mislim, da bi takšna ideja delovala tudi v Celju. Ulični umetniki bi lahko olepšali tudi kakšen povezovalni del mesta ali zgradbo s pustim pročeljem brez izložb. Za takšne prostore bi MOC lahko objavila natečaj, na katerem bi izbrala ulične umetnike, ki bi z grafiti ali s kakšno drugo obliko umetnosti olepšali prostor. V Celju so na takšen način že olepšali podvoz na Kersnikovi ulici, prav tako je odmaknjena od vsega dogajanja, v bližini Vodnega stolpa, nekoč že obstajala ulica na kateri so stare garažne prostore popestrili z grafiti. Podobno bi lahko na kakšnem pustem prostoru postavili delne stene na katerih bi se lahko ljudje izražali. Eden izmed takšnih prostorov je Muzejski trg, ki je podolgovat javni prostor pred mestno knjižnico, ki je trenutno zelo pust, tako v fizičnem, kot družbenem smislu. Dobrodošle bi bile tudi kakšne spontane akcije, kot jih izvaja skupina ProstoRož v Ljubljani.

Nekaj vsebin bi bilo potrebnih tudi na nabrežju Savinje in v mestnem parku. MOC se je že odločila za prenovo parka, pri čemer najbolj izstopa glasbeni paviljon, ki bo gotovo koristna pridobitev, vseeno pa bi lahko v parku ali na nabrežju razmislili še o prostoru za družabne igre, fitnesu na prostem, bralnim kotičkom s knjigami, izposojjo športne opreme.

Nekoliko težje je v mesto privabiti trgovine in podjetja. Dejstvo je, da dokler podjetniki ne zaznajo povečanega obiska v mestu, jim mestno jedro ne bo interesno območje, prav tako ljudje ne bodo izbirali mesta kot primarnega prostora potrošnje, dokler ne bo v mestu zagotovljene dovolj izbiri. Če v mestnem jedru ni povpraševanja, kmalu tudi ponudbe ne bo več. Zato mogoče ni nujno, da se v mesto primarno vabi podjetnike, temveč potrošnike. Težava je, da smo ljudje danes prezaposleni, da bi zaradi nakupovanja izgubljali čas po mestu, prav tako je težava s plačljivim parkiranjem, ki ga nakupovalni centri omogočajo zastoj. Za privabljanje ljudi v mestne butike so zato potrebne pogoste akcije, ravno takšne kot jih imajo pogosto trgovski centri. MOC bi se morala s trgovci dogovoriti za dneve ob katerih bodo vse trgovine v mestu nudile popuste, občina pa bi lahko poskrbela za oglaševanje dogodka. V celjskih nakupovalnih centrih zelo deluje tudi nočno nakupovanje, dogodek ob katerem so centri odprti do polnoči. Za Celjane je to nekaj nepojmljivega, zato je norija ob teh večerih podobna božičnemu času.

Zagotovo bi podobno delovalo tudi v mestu. Za pritlične prostore, ki so v lasti občine bi morala MOC oddajati za nizke najemnine, nuditi pa tudi razne subvencije za podjetnike v mestu.

Predlogi so seveda le ideje, ki ne upoštevajo finančnih zmožnosti občine. Za vsak projekt je potrebno tudi pregledati zakonodajo in upoštevati mnenja stanovalcev, zlasti pri projektih, katerih cilj je zadržati obiskovalce v mestu po običajnih urah.

11 Sklep

Mesta, ki so nekoč veljala za vrhunec človeške civilizacije, so danes podvržena drastičnim spremembam. Družbene spremembe kot so globalizacija, kapitalizem in tehnološki napredek, prinašajo za sabo procese individuacije, privatizacije, potrošnje in množični avtomobilizem, le ti pa so ljudem omogočili, selitve iz mesta v periferijo, kjer so oddaljeni od mestnega vrveža, še vedno pa dovolj blizu za vsakodnevne migracije med delom, zabavo in bivanjem. Mestna obrobja so tako prostor urbanega razraščanja najprej v suburbana naselja, potem pa še na podeželje. Posledično se mesta 21. stoletja širijo navzven dokler se ne srečajo s suburbanimi območji sosednjega mesta, čemur sledi nenadzorovana fizična združitev v somestja. Na obrobjih nastajajo novi centri družbenega dogajanja, ki postajajo čedalje bolj samozadostni. Prvotno so se pojavili veliki centri potrošnje, čemur čedalje bolj sledijo tudi prostori kulturne potrošnje, medtem pa mestno jedro slabi. Slabi njegova stanovanjska funkcija, kot tudi ekonomska, njegova kulturna funkcija, zmanjšuje pa se tudi pomen javnega prostora. Mestne institucije se čedalje pogosteje odločajo za ukrepe revitalizacije, s čimer bi procese upočasnili ali ustavili, ter privabili ljudi nazaj v mesto. Revitalizacije se lotevajo z naborom strategij med katerimi so najpogostejše gentrifikacija, sitizacija, turistifikacija in konzervacija. O uspešnosti posamezne strategije priča nekaj navedenih primerov, pokazalo pa se je tudi, da prevlada ene strategije nad drugo, običajno reši določen aspekt mesta, a poglobi težave katere druge funkcije. Posebno pozornost se v mestih namenja javnim prostorom, ki naj bi bili centri družbenega dogajanja in eni prvih pokazateljev urbanosti. Tako kot tudi drugi elementi grajenega mestnega okolja, so tudi javni prostori čedalje bolj izpostavljeni privatnim vlagateljem, ki prostor oblikujejo z namenom dobička, s tem pa ga spreminjajo iz »krajev« v »nekraje«.

Celje ni izjema zgoraj opisanim procesom. S pomočjo selitvenega prirasta smo za zadnjih dvajset let najprej dokazali, da so v Celju vidni procesi tako procesi suburbanizacije kot tudi protiurbanizacije, mesto se širi navzven in se s sosednjimi območji povezuje v somestja. V Celju je viden tudi razmah prostorov potrošnje, z njim pa tudi prostorov kulturne potrošnje. Slabitev mestnega jedra je vidna s selitvenim prirastom v primerjavi s sosednjimi občinami, kjer je vidno, da so v zadnjih 20 letih vse sosednje občine pridobile na prebivalstvu, medtem, ko jih Celje izgublja. Tudi MOC je skozi leta sprejela ukrepe revitaliziranja, najbolj s fizično prenovo zgradb, nekaj pa tudi z družbeno prenovo. Med največje projekte v Celju sodijo prenova Osrednje knjižnice, prenova tržnice, obnova Knežjega dvorca, prenova Mladinskega centra Celje in obnova mestnih ulic ter trgov. V Celju so tako s prenovo kulturno zgodovinskih

objektov vidni procesi konzervacije in turistifikacije, nekateri opisani stanovanjski objekti pričajo tudi o gentrifikaciji, malo manj pa je vidna sitizacija mesta. Na tem področju izstopata prenova tržnice, ki sicer zagotavlja ekonomsko funkcijo prostora, manjka pa ji drugih družbenih vsebin, ter projekt Celeiaparka, ki kljub centralni lokaciji s težavo privablja najemnike prostorov.

Skozi magistrsko nalogo sem skušal odgovoriti na raziskovalno vprašanje kako je fizična prenova mestnih trgov vplivala na revitalizacijo Celja? S prostori, ki so jih prenovili, so prvotno zamenjali dotrajane napeljave, ki do neke mereboljšajo kvaliteto življenja prebivalcev vendar je vidno, da sama prenova prostora ni prinesla zelenega družbenega učinka. O revitaliziranem prostoru bi lahko govorili, ko bi bilo na trgu opaziti spontano živahnost in uporabo prenovljenih elementov, ob različnih delih dneva, skozi celoten teden, česar pa skozi opazovanje ni bilo opaziti. Prenova je pripeljala do večje rabe prostora, tudi do večjega števila dogodkov, kar sem izvedel iz intervjujev, ni pa prinesla raznolikosti v rabi prostora, kvečjemu so trgi postali še bolj standardizirani in homogeni, kar je gotovo posledica prevelikega nadzora koristoljubnih vlagateljev. S fizično prenovo mesto ni pridobilo večjega števila podjetnikov ali storitev, prav tako ni izboljšala obiska trgovskih prostorov. Med prenovo je bilo na prostor postavljenih tudi nekaj predmetov, ki naj bi večali prepoznavnost trga in privabljali turiste, vendar v času raziskovanja nisem zasledil večjega števila turistov. Ena izmed ključnih ugotovitev je, da je MOC s prenovo trgov postavila temelje na katerih lahko v prihodnosti uporablja različne strategije revitaliziranja, upošteva mnenje ljudi in prilagaja prostor glede na potrebe uporabnikov. Dejanska prevladujoča funkcija, ki jo imajo trgi zaenkrat pa je sprehajalni prostor, kamor ljudje večinoma zahajajo kadar jim to ustreza, medtem, ko nakupujejo še vedno v nakupovalnih centrih in prebivajo v naseljih na obrobju mesta.

Če pogledamo na kriterije urbanosti, kot si jih je zamislil Wirth, bi lahko Celje kot mesto zadoščalo kriterijem velikosti, gostote in heterogenosti, tega pa ne moremo trditi za mestno jedro, saj tudi, če je zadoščeno prvim dvema kriterijema, heterogenosti v smislu dejavnosti ni opaziti. Mestno jedro ima predvsem prostočasno funkcijo, s primarno dejavnostjo gostinstva. Prenovljeni trgi so postali prostori organiziranega spektakla, prizorišča, kjer pa ne najdemo spontanega dogajanja drugega kot posedanja v lokalih. Posledično bi lahko rekli da se »kraj« počasi spreminjajo v »nekraje«, neosebni prehodni prostor na katerem prizoriščnost obstaja takrat, ko je organizirana. Na proučevanih trgih je s fizično prenovo mogoče v največji meri opaziti konzervacijo in nekoliko turistifikacije, težje govorimo o gentrifikaciji. Ljudje v Celju so na splošno zadovoljni s prenovljenimi prostori in menijo, da se kažejo pozitivni učinki

prenove 75%. 11 oseb ali 30,5 % je odgovorilo celo, da je mestnem jedru danes bolj živahno kot pred 25 leti.

Na podlagi teorije, primerov revitaliziranja in mnenj, ki sem jih pridobil z intervjuji sem skušal odgovoriti še na drugo raziskovalno vprašanje, ki je: Katerih revitalizacijskih projektov se mora v prihodnosti lotiti Mestna občina Celje, da uspešno revitalizira mestno jedro? V intervjuju sem izvedel, da se 55,5 % vprašancem zdi, da mestno jedro Celje ni kvaliteten bivalni prostor, 58 % se zdi tudi, da prostor ne funkcionira v smislu potrošnje kar nam pove, da morata biti primarna cilja pristojnih organov zagotavljanje kvalitetnega življenjskega ter poslovnega prostora. Nadaljnje delo naj se tako osredotoča na zagotavljanje kvalitetnih in finančno dostopnih javnih stanovanj, pa tudi na privabljanje privatnih vlagateljev, ki prostor gentrificirajo. Koristen bi bil tudi študentski dom. Ti ukrepi bi v Celju poskrbeli za bolj heterogeno sestavo prebivalstva. Naslednji cilji bi morali biti (glede na želje intervjuvancev): dostopni parkirni prostori namenjeni stanovalcem in obiskovalcem (8), čim več zelenih površin in dreves (4), ter ugodni prostori za podjetja, trgovine in obrtnike (9). Pri družbeni prenovi bi se morali primarno posvetiti zagotavljanju heterogene strukture prebivalcev in podjetnikov, raznolikosti ter številu kulturnih, umetniških in športnih dejavnosti, ter zagotavljanju čim večjega nabora aktivnosti za turiste, ki temeljijo na lokalnosti in atraktivnosti. Prav tako bi morali trgovci v mestu nastopiti enotno, preko raznih akcij in oglaševanja, da bi privabili več kupcev in konkurirali trgovinam v trgovskih centrih. Intervjuvanci si v mestu želijo predvsem še več dogodkov (11), več ljudi (7) in več turistov (7). MOC se mora tako osredotočati predvsem na strategije sitizacije, turistifikacije ter delno tudi gentrifikacije. V obnove in rekonstruiranja se mora vključevati ljudi, na katere bi ta lahko vplivala, medtem, ko je občina že naredila velik korak, ko je Celjanom preko portala 48 servis omogočila javljanje pobud in pomanjkljivosti v prostoru Celja.

Sama raziskava mi je omogočila vpogled v procese, ki se dogajajo tako v mestnem jedru kot v širši okolici mesta. S teorijo pa tudi z lastno presojo sem skušal ugotoviti, kakšen je bil namen in posledica prenove trgov, ter kaj manjka mestnemu jedru. Potrebno je opozoriti, da tako intervjuji kot opazovanje z udeležbo niso nujno odraz realnega in objektivnega stanja. Z intervjujem se namreč zanašamo na presojo manjše skupine ljudi, medtem, ko se pri opazovanju z udeležbo zanašam na svojo. Rezultati bi gotovo bili drugačni, če bi izbral drug dan, še bolj, če bi izbral drug letni čas, ali mogoče drugo leto. Pri načrtovanju raziskave sem smatral, da bo junij prikazal najbolj pozitivne učinke prenove, saj gre za obdobje, ko so v mestu prisotni tako šolarji, kot delavci, poveča se število prireditev hkrati pa vremenske razmere vabijo ljudi na

prosto. Za prihodnje raziskave bi lahko za boljšo oprijemljivost rezultatov izvedli merjenje v več obdobjih, med seboj primerjali dve podobni mesti ali primerjali rabo nakupovalnega središča z rabo mestnega jedra.

12 Viri

1. Bailey, N. in Robertson, D. (1997) Housing Renewal, Urban Policy and Gentrification. *Urban Studies*, 34(4), 561–578.
2. Balsas, C. (2007). City Centre Revitalization in Portugal: A Study of Lisbon and Porto. *Journal of Urban Design*, 12(2), 231–259. Dostopno prek <http://eds.b.ebscohost.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=61006d22-16ba-4083-ba95-535dcd225706%40sessionmgr103>
3. Beneson, I. (2004). Agent-based Modeling: From individual residential choice to urban residential dynamics. V M. Goodchild in D. Janelle (ur.), *Spatially integrated social science* (str. 67–94). New York: Oxford University press.
4. Bežan, M. (2017, 18. november). Mesta ne morejo učinkovito regulirati svoje rasti. *Delo*. Dostopno prek <http://www.delo.si/mnenja/gostujoce-pero/mesta-ne-morejo-ucinkovito-regulirati-svoje-rasti.html>
5. Brownhill, S. in O'Hara, G. (2014) From planning to opportunism? Re-examining the creation of the London Docklands Development Corporation. *Planning Perspectives*, 30(4), 537–570. Dostopno prek <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02665433.2014.989894>
6. Bruttomesso, E. (2017). Making sense of the square. Facing the touristification of public space through playful protest in Barcelona. Dostopno prek <https://eugeo2017.sciencesconf.org/149820/document>
7. Bučar, B., Šabič, Z. in Brglez, M. (2000). *Navodila za pisanje-seminarske naloge in diplomska dela*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
8. Bugarič, B. (2004). Procesi v mestnih jedrih. Primer umeščanja univerzitetnega programa v historično mestno jedro Kopra. *Annales*, 14(2), 409–428.
9. Bugarič, B. (2006). Preobrazbe javnega prostora; od modernizma do potrošništva. *Urbani izziv*, 17(1–2), 5–11.
10. Bugarič, B. (2014). Javni prostori in rekuperacija skupnosti. V T. Žakelj, M. Koderman, B. Bugarič in T. Cotič (ur.), *Koper Živi: Vključevanje prebivalcev v urejanje javnega prostora* (str. 29–43). Koper: Univerzitetna založba Annales.
11. Celje z okolico vse bolj priljubljena destinacija za turiste (2016, julij). *Celje.info*. Dostopno prek <http://www.celje.info/splosno/celje-z-okolico-vse-bolj-priljubljena-destinacija-za-turiste/>
12. Celostna prometna strategija. (2017, april). *Mestni časopis*, str. 10.

13. Champion, T. (1997). Urbanization, Suburbanization, Counterurbanization and Reurbanization. V R. Paddison (ur.), *Handbook of Urban Studies* (str. 143–162). London: Sage Publications.
14. Christensen, B. (1999). *Revitalizacija mest skozi teorijo vrednostnih razlik*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
15. Einspieler, V. (2018, 18. januar). Cel kompleks nekdanje Srednje ekonomske šole v Celju propada. *Večer*. Dostopno prek <https://www.vecer.com/cel-kompleks-nekdanje-srednje-ekonomske-sole-v-celju-propada-6385641>
16. EPOurban (b. d.). Dostopno prek <https://moc.celje.si/projekti/960-epourban>
17. Forrest, A. (2017, 10. april) We need to talk about urban regeneration. *The Guardian*. Dostopno prek <https://www.theguardian.com/sustainable-business/2017/apr/10/urban-regeneration-affordability-communities-neighbourhoods>
18. Gajšek, M., Goropevšek, B. in Cvelfar, B. (2004). *Pogled v urbanistični razvoj Celja*. Celje: Zgodovinski arhiv Celje.
19. Gastaldi, F. 2013. Event-based urban regeneration and gentrification in the historic centre of Genoa. *Journal of Urban Regeneration and Renewal* 7(1), 67–78. Dostopno prek <http://eds.b.ebscohost.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=1d5e74f7-209b-49f6-b7fb-51f140073e73%40sessionmgr104>
20. Gleaser, E. (2005). Reinventing Boston: 1630–2003. *Journal of Economic Geography*, 5(2), 119–153. Dostopno prek <http://www.csus.edu/indiv/c/chalmersk/econ180fa08/glaeserboston.pdf>
21. Google Maps. (2018). Zemljevid celja. [Zemljevid]. (pribl. 1 : 5000). Menlo park, CA: Googe Inc.
22. Gravari-Barbas, M. in Guinand, S. (2017) Introduction. V M. Gravari-Barbas in S. Guinand (ur.), *Tourism and Gentrification in Contemporary Metropolises: International Perspectives* (str. 1–23). New York: Routledge
23. Hall, P. in Preifer, U. (2007). Prvo urbano stoletje. V I. Čerpes in M. Dešman (ur.), *O Urbanizmu: Kaj se dogaja s sobodnim mestom* (str. 29–37). Ljubljana: Založba Krtina.
24. Hočevar, M. (2000a). *Novi urbani trendi. Prizorišča v mestih - omrežja med mesti*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

25. Hočevar, M. (2000b). The planning and revitalization of Koper's old town: physical space and social content issues. V Z. Mlinar (ur.), *Local Development and socio-spatial organization* (str. 65–87). Budapest: Arktisz Studio.
26. Hočevar, M. (2012). Ekstenzivno trošenje bivanjskega prostora v Sloveniji: sociološko kulturološka analiza okoljskih posledic poselitvenega razraščanja. *IB revija* 46(2), 39–59.
27. Hwang, J. (2016). While Some Things Change, Some Things Stay The Same: Reflections on the Study of Gentrification. *City & Community*, 15(3), 226–230. Dostopno prek <http://eds.b.ebscohost.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=1a081721-b8e7-4734-bd1b-fc5693ecc04f%40sessionmgr103>
28. Jacobus, R. in Hickey, M. (2007). *Commercial Revitalization Planning Guide: A Toolkit for Community Based Organizations*. New York: Local initiatives support corporation.
29. Jolly kupil celjski Aero. (2016, 7. junij). *Delo*. Dostopno prek <http://www.delo.si/gospodarstvo/podjetja/jolly-kupil-celjski-aero.html>
30. Kos, D. (2002). *Praktična sociologija za načrtovalce in urejevalce prostora*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
31. Kos, D. (2007). Neurbana nacija. V I. Čerpes in M. Dešman (ur.), *O Urbanizmu: Kaj se dogaja s sobodnim mestom* (str. 137–165). Ljubljana: Založba Krtina.
32. Koželj, J. (2007). Opredelitev sodobnega mesta. V I. Čerpes in M. Dešman (ur.), *O Urbanizmu: Kaj se dogaja s sobodnim mestom* (str. 195–208). Ljubljana: Založba Krtina.
33. Krajevne skupnosti in mestne četrti. (b. d.). Dostopno prek <https://moc.celje.si/krajevne-skupnosti-in-mestne-cetrti>
34. Krajevne skupnosti in mestne četrti. (b. d.). Dostopno prek <https://moc.celje.si/krajevne-skupnosti-in-mestne-cetrti-3/8-staticnestrani/1003-mc-center>
35. Lehrer, U. (2007). Ali je za javni prostor še prostor? Mesta, ki se globalizirajo, in privatizacija javnega. V I. Čerpes in M. Dešman (ur.), *O Urbanizmu: Kaj se dogaja s sobodnim mestom* (str. 211–221). Ljubljana: Založba Krtina.
36. Lottman, H. (1976). *How cities are saved*. New york: Universe Books
37. Mariotti, J. in Koželj, J. (2016). Po sledih postsocialističnega prestrukturiranja mest: spreminjajoča se središča v srednje- in vzhodnoevropskih prestolnicah.

- Urbani izziv*, 27(1), 27–36. Dostopno prek <http://urbani-izziv.uirsi.si/Portals/uizziv/papers/urbani-izziv-2016-27-01-002.pdf>
38. Mesec, B. (1998). *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
 39. Ministrstvo za okolje, prostor in energijo. (2004). *Strategija prostorskega razvoja Slovenije*. Dostopno prek http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/publikacije/sprs_slo.pdf
 40. Mitchell, C. (2004). Making sense of counterurbanization. *Journal of Rural Studies*, 20(1), 15–34. Dostopno prek http://eds.b.ebscohost.com.nukweb.nuk.unilj.si/eds/detail/detail?vid=2&sid=8e13c018-6d54-4af5-9632-81b9832a9e1a%40pdc-v-sessmgr01&bdata=Jmxbmc9c2wmc2l0ZT1lZHMtbGl2ZQ%3d%3d#AN=S0743016_703000317&db=edselp
 41. Mlinar, Z. (1994). *Individuacija in globalizacija v prostoru*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
 42. Moussaïan, F. (b. d.). À vous de jouer – Play the piano in train stations. Dostopno prek <http://www.spottedbylocals.com/paris/a-vous-de-jouer/>
 43. Musil, J. (2005). City development in Central and Eastern Europe before 1990: Historical context and socialist legacies. V I. Hamilton, K. Andrews in N. Pichler-Milovanović (ur.), *Transformation of Cities in Central and Eastern Europe: Towards Globalization* (str. 22–44). Tokyo: United Nations university.
 44. Hamilton, I., Andrews, K. in Pichler-Milovanović N. (2005). Introduction. V I. Hamilton, K. Andrews in N. Pichler-Milovanović (ur.), *Transformation of Cities in Central and Eastern Europe: Towards Globalization* (str. 3–22). Tokyo: United Nations university.
 45. Načrtovane nove aktivnosti v Mestnem parku Celje: protipoplavni nasip, obnova stare fontane in glasbenega paviljona,... (b. d.). Dostopno prek <http://www.celje.info/aktualno/mestni-park-celje-bodo-zascitili-s-protipoplavnim-zemeljskim-nasipom/>
 47. Nefedova, T., Pokrovskii, N. in Treivish A. (2016). Urbanization, Counterurbanization, and Rural–Urban Communities Facing Growing Horizontal Mobility. *Sociological Research*, 55(3), 195–210. Dostopno prek <http://eds.b.ebscohost.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/eds/detail/detail?Vid=0&sid=d76e6a75-3261-449a-8096-868ce82a6aeb%40pdc-v-sessmgr01&bdata=Jmxbmc9c2wmc2l0ZT1lZHMtbGl2ZQ%3d%3d#AN=120211615&db=a9h>

47. Nel-lo, O. (2016). Introduction: The irresistible rise of urbanization. V O. Nel-lo in R. Mele (ur.), *Cities in the 21st century* (str. xviii–xxix). New York: Routledge.
48. Obnova mestnega jedra. (2017, junij). *Mestni časopis*, str. 5.
49. O Celju. (b. d.). Dostopno prek <https://moc.celje.si/o-celju>
50. Paton, K., McCall, V. in Mooney, G. (2017). Place revisited: class, stigma and urban restructuring in the case of Glasgow's Commonwealth Games. *Sociological Review*, 65(4), 578–594.
51. Pichler-Milovanović, N. (2005). Ljubljana: From beloved city of the nation to Central European capital. V I. Hamilton, K. Dimitrovska Andrews in N. Pichler-Milovanović (ur.), *Transformation of Cities in Central and Eastern Europe: Towards Globalization* (str. 318–364). Tokyo: United Nations university.
52. ProstoRož. (2008). Oživljanje javnega prostora z začasnimi posegi. V M. Simoneti in P. Marinček (ur.), *Odprt javni prostor. Zbornik predavanj in prispevkov ob mednarodni konferenci* (str. 68–74).
53. Prvi najemniki so se že vselili v prenovljena stanovanja. (2017, november). *Mestni časopis*, str. 5.
54. Rebernik, D. (2008). *Urbana geografija: Geografske značilnosti mest in urbanizacije v svetu*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
55. Reurbanizacija in prenova starega mestnega jedra. (2017, junij). *Mestni časopis*, str. 4.
56. Rich, M. in Stoker, R. (2014). *Collaborative Governance for Urban Revitalization : Lessons From Empowerment Zones*. Ithaca: Cornell University Press.
57. Sassen, S. (2007). Globalno mesto: predstavitev koncepta in njegove zgodovine. V I. Čerpes in M. Dešman (ur.), *O Urbanizmu: Kaj se dogaja s sobodnim mestom* (str. 37–49). Ljubljana: Založba Krtina.
58. Slater, T. (2011). Gentrification of the city. V G. Bridge in S. Watson (ur.), *The New Blackwell Companion to the City* (str. 571–585). Oxford: Wiley-Blackwell.
59. SLONEP. (2015). Dostopno prek <http://www.slonep.net/info/cene-nepremicnin/novice/cene-slonep-2-cetrletje-2015-prodaja-his>

60. Soja, E. (2016). Regional urbanization and the end of the metropolis era. V O. Nel-lo in R. Mele (ur.), *Cities in the 21st century* (str. 41–56). New York: Routledge.
61. Statistični urad Republike Slovenije [SURs]. (2011). Selitveno gibanje prebivalstva, naselja, Slovenija, 1995-2011. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=05I2095S&ti=&path=../Database/Dem_soc/05_prebivalstvo/55arhiv/35steviloprebarhiv/&lang=2
62. Statistični urad Republike Slovenije [SURs]. (2012). Selitveno gibanje prebivalstva, naselja, Slovenija, 2012. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=05I2094S&ti=&path=../Database/Dem_soc/05_prebivalstvo/55_arhiv/35_stevi_lo_preb_arhiv/&lang=2
63. Statistični urad Republike Slovenije [SURs]. (2013). Selitveno gibanje prebivalstva, naselja, Slovenija, 2013. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=05I2093S&ti=&path=../Database/Dem_soc/05_prebivalstvo/55_arhiv/35_stevi_lo_preb_arhiv/&lang=2
64. Statistični urad Republike Slovenije [SURs]. (2014). Selitveno gibanje prebivalstva, naselja, Slovenija, 2014. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=05I2092S&ti=&path=../Database/Dem_soc/05_prebivalstvo/55_arhiv/35_stevi_lo_preb_arhiv/&lang=2
65. Statistični urad Republike Slovenije [SURs]. (2015a). Letos se bo rodilo 77 milijonov ljudi več, kot jih bo umrlo. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek <http://www.stat.si/StatWeb/News/Index/5314>
66. Statistični urad Republike Slovenije [SURs]. (2015b). Selitveno gibanje prebivalstva, naselja, Slovenija, 2015. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=05I2091S&ti=&path=../Database/Dem_soc/05_prebivalstvo/55_arhiv/35_stevi_lo_preb_arhiv/&lang=2
67. Statistični urad Republike Slovenije [SURs]. Prebivalstvo po: Spol, občina/naselje, leto, starostne skupine. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek <http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/Saveshow.asp>

68. Statistični Urad Republike Slovenije. 2017. Število prebivalcev, naselja. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek <https://www.ljubljana.si/sl/o-ljubljani/ljubljana-v-stevilkah/>
69. Tiesdell, S., Oc, T. in Heath, T. (1996). *Revitalizing Historic Urban Quarters*. Oxford: Routledge.
70. Tonković, Ž. (2015). Trgovački centri i promjene u gradskoj jezgri: slučaj Zadra. *Sociologija i prostor / Sociology & Space*, 53(1), 3–20.
71. Tosics, I. (2005). City development in Central and Eastern Europe since 1990: The impacts of internal forces. V I. Hamilton, K. Dimitrovska Andrews in N. Pichler-Milovanović (ur.), *Transformation of Cities in Central and Eastern Europe: Towards Globalization* (str. 44–79). Tokyo: United Nations university.
72. Uršič, M. (2003). Urbani prostori potrošnje. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
73. Uršič, M. in Hočevar, M. (2007). *Protiurbanost kot način življenja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
74. Uršič, M. (2008). Ali mestni zrak še osvobaja? Vpliv prometa in potrošnje na spreminjanje vloge odprtih javnih prostorov. V M. Simoneti in P. Marinček (ur.), *Odprt javni prostor. Zbornik predavanj in prispevkov ob mednarodni konferenci* (str. 83–87).
75. Van Melik, R. in Lawton, P. (2011). The Role of Public Space in Urban Renewal Strategies in Rotterdam and Dublin. *Planning Practice and Research*, 26(5), 513–530. Dostopno prek <http://eds.b.ebscohost.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=f6a5803a-b4c2-448c-a07f-ca2a4dacfe2a%40sessionmgr101>
76. V načrtu projekti, vredni 22 milijonov evrov (2017, november). *Mestni časopis*, str. 2
77. Williamson, J. (1988). Migrant Selectivity, Urbanization, and Industrial Revolutions. *Population and development review*, 14(2), 287–314. Dostopno prek: <http://eds.a.ebscohost.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=4cbb31d8-67f1-4c27-b338-dc4f060b06a3%40sessionmgr4007>
78. Wirth, L. (1938). Urbanism as a way of life. *The American Journal of Sociology*, 44(1), 1–24. Dostopno prek http://www.sjsu.edu/people/saul.cohn/courses/city/s0/27681191_Wirth.pdf

79. World Health Organization. (b. d.). Dostopno prek http://www.who.int/gho/urban_health/situation_trends/urban_population_growth_text/en/